

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਗ੍ਰੰਥ

ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ ਫਿਰਾਸੀ

ਮਰਥੇ ਰਾ ਗੁੰਝ

ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਿਵਾਕਯ ਪਾ: ੧੦

ਭਾਗ ੧

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਵਾਕਫੀਯਤ, ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਭੇਦ
ਸੰਪਾਦਕ—ਸ੍ਰੀ ੧੦੮ ਸ੍ਵਾਮੀ ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਉਦਾਸੀਨ
ਟੀਕਾਕਾਰ—ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ,
ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ, ਰਚਿਤਾ—ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਆਦਿਕ

ਬਿਸਨੁਪਦ ਹਰਖ, ਛਪਯ, ਤੁਬਲ ॥
ਕੋਟ ਧੌਲ ਬਲਿ ਭਗਤਿ, ਕੋਟ ਅਰਜੁਨ, ਭਗਵੰਤੰ ॥
ਕੋਟ ਬਯਾਸ, ਸੁਕ, ਸਨਕ, ਕੋਟ ਗਨਪਤਿ, ਹਨੁਵੰਤੰ ॥
ਕੋਟ ਕੁਬੇਰ ਭੰਡਾਰਿ, ਕੋਟ ਕਾਰਤਿਕ, ਬਾਸਿਸ਼ਟੰ ॥
ਕੋਟ ਕੁਬੇਰ ਭੰਡਾਰਿ, ਕੋਟ ਭੂਪਤਿ ਬਾਲਿਸ਼ਟੰ ॥
ਕੋਟ ਤਪੀ, ਸਰ, ਮੁਨਿ, ਰਿਖੀ, ਕੋਟ ਜੋਧ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜਿੱਤ ॥
ਦੇਖਿਯਤਿ ਬਿਸੁ-ਬਿਭੂਤਿ ਮਹਿ, ਸਰਬਲੋਹ ਬਪੁ ਪ੍ਰਗਟ ਨਿੱਤ ॥

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :—

ਰਾਮੇਸ਼ ਚੰਦ ਸੂਰੀ

ਕਾਂਤੇਸ਼ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਫਾਰਮੇਸੀ

ਕਪੂਰਥਲਾ (ਪੰਜਾਬ)

੨੦-੬-੬੮

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ

੧੧੦੦

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸੰਪੂਰਣ ਹਕੂਕ ਸੰਪਾਦਿਕ ਦੇ ਪਾਸ ਮਹਫੂਜ਼ ਹਨ

ਸਮਰਪਨ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਪ ਵਿਸ਼-ਵਿਭੂਤਿ (ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ) ਹੈ । ਯਥਾ :—

“ਪਦਮ ਗ੍ਰੀਵ ਮੁਖ ਪਦਮ, ਸ਼ੇਸ਼ ਆਸਨ ਮੰਗਲ ਕਰ ॥
 ਪਦਮ ਕੰਠ ਕਰ ਪਦਮ, ਪਦਮ ਪਗ ਧਰੇ ਪਰਸਪਰ ॥
 ਪਦਮ ਚੱਛੁ ਜੁਗ ਸ੍ਰਵਨ, ਪਦਮ ਜਿਹਵਾ ਧਰਨੀਧਰ ॥
 ਪਦਮ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਕਰ ਛਕੇ, ਅਸਤ੍ਰ ਪਦਮ ਪਦਮਾਂਬਰ ॥
 ਅਤਿ ਬਲਿਸ਼ਿਟ ਸ਼ਿਵ ਰੂਪ ਹਰਿ, ਬਯਾਘ੍ਰ-ਨਾਦ ਬਜ੍ਜਾਂਗ ਧ੍ਰੁਤਿ ॥
 ਦੁਸ਼ਟਨ ਪਟਕਨ ਗਰਬ-ਗਤਿ, ਰੱਛਕ ਸੰਤਨ, ਦੇਵ, ਸ੍ਰੁਤਿ” ॥

ਉਸ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਨ ਕੀਤੀਆਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਮੈਂ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਸੰਪਾਦਕ —

ਛਾਪਕ—

ਮਹੇਸ਼ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਜਲੰਧਰ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਵਾਕਫੀਯਤ

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤਿ ਉੱਤਮ ਸਤਕਾਰ ਯੋਗ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਆਪ ਹੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਲਾਗ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਛਾਯਾ ਤਾਂ ਬੇਅੰਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਛਾਯਾ ਪਾ ਕੇ ਹਰੇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛਾਯਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰਾਨਵਾਦ, ਪਰਤੰਤ੍ਰਾਨਵਾਦ ਜਾਂ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਏਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ੩੫ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਾਪੀ ਮੈਂ ਸੰਨ ੧੯੩੩ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁੱਲਾ (ਪੱਟੀ) ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਡੇਢ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਲਿਖਤ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਨਕਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :—

ਸ੍ਰ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਸੀ ਕੁੱਲਾ (ਮਨਿਆਲਾ) ਕਮਲਿਆਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਪੱਟੀ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਚਾਰ ਖਾਨਦਾਨ—ਗੁਜਾਰੇਦਾਰ ਅਤੇ ਇਕ ਤਾਲਕਦਾਰ ਰਿਆਸਤ ਭੰਗਹਾ ਜ਼ਿਲਾ ਬਹਿੜਾਯਚ ਯੂ. ਪੀ. ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ, ਇਹ ਇਕ ਗੁਜਾਰੇਦਾਰ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਅਚਾਨਕ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਆ ਗਏ। ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਲਿਵ ਲੀਨ ਮਸਤੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮਨਿਆਲੇ ਪਿੰਡ ਪਾਸ ਇਕ ਕਿਕਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੋਦੜੀਆ (ਕਮਲੀਆ) ਜੀ ਜੰਗਲ ਦਿਸ਼ਾ ਦੀ ਹਾਜਤ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਭਗਵਾਨ ਉਦਾਸੀਨਾਚਾਰਯ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧਿ ਲੱਗ ਗਈ। ਇਕ ਜੱਟ ਜੋ ਕਿ ਮਾਲ ਚਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਧੁਪ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਿਕਰ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਜੱਟ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਨਿਜੀ ਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਠੰਢ ਵਾਸਤੇ ਕਿਕਰ ਥੱਲੇ ਆਇਆ ਹਾਂ—ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਧੂ ਵੀ ਕਿਕਰ ਹੇਠ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੱਟ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਜਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਜੱਟ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਸਾਧੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੁਝ ਬੋਲੇਗਾ। ਪਰ ਏਥੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਨਿਕਲਿਆ। ਵੇਦੀ ਵਿਭੂਸਣ ਜੀ ਕਿਕਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਖਲੋਤੇ ਰਹੇ, ਕੋਈ ਅੰਗ ਨਾ ਹਿਲਿਆ, ਨੇਤ੍ਰ ਨਾ ਝਮਕੇ, ਉਥਸੀ, ਛਿੱਕ ਆਦਿਕ ਕੁਝ ਵੀ ਸਫੁਰਤੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜੱਟ ਦੌੜਿਆ ਅਤੇ ਮਨਿਆਲੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਰੋਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ—ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਇਕ ਸਾਧੂ ਕਿਕਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਖਲੋਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਹਿਲਦਾ। ਨਾ ਵੇਖਦਾ, ਨਾ ਬੋਲਦਾ, ਨਾ ਚਲਦਾ, ਨਾ ਅੱਖਾਂ ਝਮਕਦਾ, ਨਾ ਮੂੰਹ ਹਿਲਦਾ, ਨਾ ਉਥਸੀ ਔਂਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਛਿੱਕ ਔਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੂਝ ਬੂਝ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਇੱਕਲਾ ਖਲੋਤਾ ਹੈ। ਸਿਰ ਤੇ ਜਟਾਂ ਹਨ। ਜਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭੂਤਿ ਹੈ। ਵਿਭੂਤਿ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਡੈਦ ਜਹੀਂ ਭਾਹ ਮਾਰਦੀ ਹੋਈ ਚਮਕ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚਮਕ ਕਦੀ ਗੁਬਾਰ ਜਿਹਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਦੀ ਤਾਰਾਂ ਜਹੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਕਦੀ ਗੱਲ ਚਕਰ ਵਾਂਗੂ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਕਦੀ ਲੱਮੀ ਜਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਧਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵੀ ਦਿਸਦੀ।

ਚਲੋ ! ਵੇਖੋ ਕਿ, ਕੀ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ ? ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਸਮਝਦਾਰ ਤਾਂ ਘਰਾਂ 'ਚੋਂ ਅਜੇ ਨਿਕਲ ਨਹੀਂ

ਸਕੇ ਸਨ । ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਮੁੰਡੇ ਝੱਟ ਆ ਗਏ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਹਿਲੋਣ ਲਗ ਪਏ । ਕੋਈ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਜਟਾਂ ਫੜ ਕੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਮਸਤਕ ਦੀ ਵਿਭੂਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਕਾਂ ਪੌਂਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਸੱਜੇ ਕੰਨ ਦੀ ਚਰਮ ਮੁਦ੍ਰਾ ਨੂੰ ਦਬੋਂਦਾ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ 'ਚੋਂ ਆਪਣੇ ਬਚਪਣੇ ਸੁਭਾਵ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰੋੜੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਕੋਈ ਮਿੱਟੀ ਉਡਾ ਉਡਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਪੌਣ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਕੋਈ ਗਿੱਲਾ ਗੋਹਾ ਸੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਬੁੱਕ ਵਿੱਚ ਚਿੱਕੜ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸ਼੍ਰੀਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਤੇ ਪੌਣ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਦੜੀਆਂ (ਕਮਲੀਆ) ਜੀ ਦਿਸ਼ਾ ਸੋਂਚ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ । ਮੁੰਡੇ ਭੱਜ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜੇ । ਜੱਟ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਵਹਿਮ ਨੇ ਡੇਰਾ ਲਾ ਲਿਆ । ਮੋਹ-ਵੱਸ ਕਿਸੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਮਨ੍ਹਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ । ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਦੜੀਏ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਵਾਕਯ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਕਮਲਿਆ ! ਤੂੰ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ । ਵਾਕਯ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਜੱਟ ਕਮਲਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਆ ਕੇ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਵਾਕਯ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ 'ਇਕ ਕਮਲਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਮਲਿਆਂ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।' ਇਸ ਨੇ ਹੋਰ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਕਮਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਆਪ ਤਾਂ ਕਮਲਾ ਹੋਗਾ ਹੀ ਸੀ । ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਜਗਦਗੁਰੂ ਭਗਵਾਨ ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦ੍ਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਅਧਯਾਤਮ ਤੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਯ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਦੜੀਏ (ਕਮਲੀਏ) ਜੀ ਸੇਵਕ ਦਾ ਵੀ ਗਯਾਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਵੇਦੀ ਕੁਲ ਪੂਜਣ ਦੀ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤੱਕ ਕਿਕੌਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਧੀ ਲੱਗੀ ਰਹੀ । ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਲੋਕ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਡਿਗ ਕੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮੁਖ ਤੋਂ ਏਹੋ ਹੀ ਵਾਕਯ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ 'ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅੱਧਾ ਕਮਲਾ ਤਾਂ ਰਹਿਆ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।' ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਚਾਰਿਆ :—

ਰਾਗੁ ਧਨਾਸਰੀ । ਸਭਿ ਜਗ ਭੂਲਿਆ ਬਿਨੁ ਕਰਤਾਰੇ ।

ਨਿਸਿਦਿਨ ਮਦ ਮਤਵਾਰੇ ਬਿਚਰੇ, ਨਹਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਸਮਾਰੇ । ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਠਗਮੂਰੀ ਸੀ ਖਾਵਤ ਖਾਵਤ, ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਬਿਗਾਰੇ ।

ਮਨਮੁਖ ਜਨ ਮਿਲਿ ਕਰਤ ਪ੍ਰਪੰਚਨ, ਸੰਤ ਜਨਨ ਬਥਕਾਰੇ ੧ ॥

ਹਾ ਹਾ ਹੂ ਹੂ ਖਾ ਖਾ ਖੀ ਖੀ, ਮਨ ਚੰਚਲ ਮੁਖ ਕਾਰੇ ।

ਗਿਰਿ ਤੇ ਗਿਰਜੇ ਠਹਿਰ ਨਹਿ ਪਾਵੈ, ਬਹੁਤ ਜਨਮ ਦੁਖ ਸਾਰੇ । ੨ ॥

ਬਖਸ਼ ਲੇਹੁ ਮਯਾ ਕਰ ਹਰਿ ਜੀ ! ਅਪੁਨੀ ਓਰ ਨਿਹਾਰੇ ।

ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦ੍ਰ ਹਮ ਯੋਗਯ ਨਾ ਤੁਮਰੇ, ਤੁਮਰੇ ਬਿਰਦ ਉਦਾਰੇ ॥ ੩ ॥ ੧ ॥

ਸ਼੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਵਾਕਯ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਜੱਟ ਕਮਲਾ ਹੀ ਰਿਹਾ । ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਖਿਝ ਵਿਖਾਈ ਅਤੇ ਕਈ ਪੀਰਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ, ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਬਖਸ਼ਵਾ ਲਵਾਂਗੇ । ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖਾਰਵਿੰਦ ਤੇ ਥੋੜੇ ਜਹੇ ਤਮਕ ਭਰੇ ਚਿਨ੍ਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਕਲਿਆ :—

ਰਾਗੁ ਆਸਾ । ਨਿੰਦਕ ਨਾਹਿਨ ਦੋਈ ਪਾਵੈ ।

ਕਰਤਾ ਫਿਰੇ ਕੋਟਿ ਯਦਿ ਤੀਰਥ, ਮਲ ਸਗਵੀ ਤਨ ਲਾਵੈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਰੁਦ੍ਰ ਰਿਖਿ ਮੁਨਿ ਤਪਿ, ਜਪੀ ਧਯਾਨੀ ਬਾਵੈ ।

ਪੰਡਿਤ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਨ ਗਯਾਤੇ, ਮੁਖਨ ਵਿਭੂਤਿ ਰਮਾਵੈ ॥ ੧ ॥

ਰੈਨ ਦਿਨਾ ਨਹਿ ਲਹਿਤ ਚੈਨ ਤਨ, ਨਵਖੰਡ ਧਰ ਭਰਮਾਵੈ ॥

ਸੇਵਤ ਸੂਰ, ਚੰਦ੍ਰ, ਗਣਪਤਿ ਕਹ, ਨਿਸਿਦਿਨ ਰਟ ਦੁਰਗਾਵੈ ॥ ੨ ॥

ਪਾਵਤ ਨਹਿਨ ਮਯਾ ਨਿੰਦਕ ਕਰਿ, ਸਗਰੇ ਤਣ ਲਗਾਵੈ ॥

ਸ੍ਵਾਮੀ ਸੰਤ ਸੱਜਨ ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦ੍ਰ ਪਰ, ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਿ-ਕੋਪ ਬਿਲਗਾਵੈ ॥ ੩ ॥ ੧ ॥

ਵਾਕਯ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਬਾਣ ਬਣ ਗਏ । ਇਹਨਾਂ ਬੜੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਉਹ ਜੱਟ ਰਾਜੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਦੀ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ । ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰਾਪ ਟਾਲਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਉਹ ਅਕਹਿ ਹਨ । ਪਰ ਸ੍ਰਾਪ ਨਾ ਟਲਿਆ । ਆਸ ਪਾਸ ਦਿਆਂ ਗ੍ਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਾਨਦਾਨ ਹੀ 'ਕਮਲਾ' ਨਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ । ਕੁਝ ਲੋਕ 'ਮਨਿਆਲੇ ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ' ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ 'ਕੁੱਲੇ' ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਏ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ 'ਕੁੱਲਾ ਤੇ ਮਨਿਆਲਾ ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ' ਪਿੰਡ ਸੱਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਜੱਦ ਵਿੱਚ ਇਕ ਆਦਮੀ ਕਲਮਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ (ਸ਼੍ਰਾਮੀ ਹਰਿਨਾਮਦਾਸ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਸ੍ਰ. ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਤਿਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਕਮਲੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਵੇਖੇ ਹਨ ।

ਇਹ ਲੋਕ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਮਜ਼ਬ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ । ਪਰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਨਾ ਲੱਗ ਸਕੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਮਜ਼ਬ ਵਿੱਚ ਔਣ ਤੋਂ ਥੋੜੇ ਹੀ ਸਮਯ ਬਾਦ ਸਿੰਘ ਰਾਜ—ਦਾ ਸੋਹਲਾ ਪੜਿਆ ਗਿਆ । ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਗਿਆ । ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੜਬੜਾਂ ਵੀ ਹੋਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਗੜਬੜਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮਲਾ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਸ੍ਰ. 'ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ' ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ । ਜਿਸ ਦਾ ਇਵਜ਼ਾਨਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰਦਾਰ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ੨੨ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਰਿਆਸਤ 'ਭੰਗਹਾ' ਜਿਲਾ ਬਹਿੜਾਯਰ ਯੂ. ਪੀ. ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜ ਪੁਤਰ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਾਮ ਸਿੰਘ ਸਨ । ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਾਸਤੇ 'ਮਟਖਨੂਆਂ' ਪਿੰਡ ਮਿਲਿਆ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬੜੇ ਨਿਤ-ਨੇਮੀ, ਪ੍ਰੇਮੀ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਅਤੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਬਿਬੇਕ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ । ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੋਹਣੇ ਜਪੁ ਤਪੁ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੀ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਮੂਲੀ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਨਿਹੰਗੀ ਬਾਣਾ ਰਖਦੇ ਸਨ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਹੇਠਲੀ ਪੱਗ ਨੀਲੀ ਅਤੇ ਉਪਰ ਚਿੱਟੀ ਰਖਦੇ ਸਨ । ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੰਨਦੇ ਸਨ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬੰਨੇ ਜੀ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਮਜ਼ਬ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਇਕ ਚੰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਭਾਲ ਕੇ ਯੂ. ਪੀ. ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ । ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੀ । ਆਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਲਿਖਾਰੀ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ । ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਜਫਰਨਾਮਹ' 'ਬੰਦਗੀ ਨਾਮਹ' ਅਤੇ 'ਗਜ਼ਲਾਂ' ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵੀ ਲਿਖੇ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਨ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪੁਤਰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪੁਤਰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੈ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੋਤਰੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪ ਪੁਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਪੁਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 'ਭੰਗਹਾ' ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣੀ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਮਾਯਾ ਖਰਚ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਦਸਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਈ ਅਤੇ ਕਥਾ ਸੁਣੀ । ਇਹ ਬੀੜ ਹੁਣ ਸ੍ਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੁਤਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਹੈ । ਪਰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ । ਇਸ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਕੁਰ ਦੀਪ ਨਾਰਾਯਣ ਸਿੰਘ ਫੈਜ਼ ਰੋਡ ਲਖਨਊ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਚੇਟਕੀ ਅਸਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਨ ੧੯੩੪ ਵਿੱਚ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਨਾਲ ਲਖਨਊ ਗਿਰਫਤਾਰ ਹੋਏ ਸਨ । ਸਨ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪ ਯੂ. ਪੀ. ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਪੀਕਰ ਕਾਯਮ ਕੀਤੇ ਗਏ । ਸ੍ਰਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਨਿਤ-ਨੇਮੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ । ਪਰ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰੀਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਥੇ ਕਾ ਤਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਪਹਿਲਾ ਗ੍ਰਾਮ ਅਮਰਾਵਤੀ ਨਦੀ ਨੇ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ ਹਨ । ਇਮਾਰਤ ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ । ਸਾਰੀ ਰਿਆਸਤ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਨੂੰ ਵਸੀਹਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ।

ਸ੍ਰਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਜਾ ਸਾਂਹਸੀ (ਜਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਿੰਡ ਕੁੱਲੇ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਸ੍ਰਦਾਰ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਮੀਨ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਸ੍ਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਅਸਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਲਾ ਵੀ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੁੱਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਗਿਆਨੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਾਸੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਛਪਵਾਈ ਤੇ ਜੋ ਖਰਚ ਆਵੇਗਾ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਆਂਗਾ।

ਗਿਆਨੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਰਸੂਖ ਦੇ ਜ਼ਰੀਯਾ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਮਾਯਾ ਖਰਚ ਕੇ ਤਰਨਤਾਰਨ ਪੈਸੇ ਲਾਇਆ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਛਪਵਾਈ ਵਾਸਤੇ ਪਦ-ਛੇਦ ਵਾਲੀ ਨਕਲ ਵੀ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਦੂਜਾ ਅਧਿਆਯ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ। ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਏਧਰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਪਾਸੇ ਵਿੱਚ ਢਲਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਕੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਜਮਾਓ ਹੋਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਾ ਨਿਤ-ਨਿਯਮ ਵੀ ਛੁਟ ਗਿਆ। ਲਖਨਊ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਹਵਾ ਲਗ ਗਈ। ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਈ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੀ ਉਲਟਾ ਉਸ ਤੋਂ ਬੀੜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੋ ਗਏ। ਗਿਆਨੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਘਾਟਾ ਪਾ ਕੇ ਪੈਸੇ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਦ ਬੀੜ ਸ੍ਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ (ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ) ਸਨ ੧੯੩੩ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਖਰੜਾ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁੱਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਆਯ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ—ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨਕਲ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਨਕਲ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਛੇਦ ਬਹੁਤ ਅਸੁੱਧ ਹਨ। ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਛੇਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਛੇਦਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਲਿਖੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਏ ਇਤਯਾਦਿ। ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਨਕਲ ਕਰ ਹੀ ਲਈ। ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਵੱਧ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਹੋਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਅਸੁੱਧ ਤੋਂ ਸੁੱਧ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਅਸੁੱਧ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੁੱਧ ਕਿਵੇਂ ਬਣੇਗਾ? ਏਸੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਬੀੜ ਦੇ ਪੁਜ ਜਾਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ।

ਸ਼੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਦੁਬਲੀ ਜਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਸ਼੍ਰੀ ੧੦੮ ਬਾਬਾ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ੯੬ ਕਰੋੜੀ ਜਥੇਦਾਰ ਬੁਢਾ ਦਲ ਚਲਦਾ ਵਹੀਰ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ ਦੇ ਚੋਭੇ ਬਣੇ। ਸ਼੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਲਈ ਉਥੇ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਰਖਣ ਲਗ ਪਏ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਥੇਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਦੂਜੇ ਇਹ ਕਪੂਰਥਲੇ ਆ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕਚਹਿਰੀ ਦੇ ਅਹਾਤੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਬਣਾਇਆ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਗਤਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ।) ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਖ ਭੁਖ ਅਤੇ ਕੜਾਕਿਆਂ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕੇ। ਜਥੇਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਕਰੜੇ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਸੀ। ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਇਕ ਪਹਾੜਨ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਕਾਮ-ਚੇਸਟਿਤ ਸੰਬੰਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਜਥੇਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲਗ ਗਿਆ। ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਕਰੜੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ। ਮਾਰ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸ਼੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ੋਣ ਲਈ, ਸ਼੍ਰੀ ਸਰਬ-

ਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗੇ ਵਿੱਚ ਬਿਰਾਜ ਰਹੀ ਬੀੜ ਦੀ ਨਕਲ ਸਨ ੧੯੨੬ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਓਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਲੰਗਰ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਸੀ । (ਤੁਰ) ਹਰਹਰ ਦੀ ਦਾਲ ਪਰ ਨਿਰਾ ਪਾਣੀ, ਜਵਾਰੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਫੁਲਕੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਇਕ ਇਕ ਆਦਮੀ ੬੦-੬੦ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਲੰਗਰ ਵਰਤੋਣ ਦਾ ਢੰਗ ਵੀ ਅਜੀਬ ਸੀ—ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਜਿੰਨੇ ਫੁਲਕੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਖਾ ਲਏ । ਉਸ ਨੂੰ ਓਨੇ ਫੁਲਕੇ ਗਿਣ ਕੇ ਦੇ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦਾਲ ਦਾ ਬਾਟਾ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਅੰਨ ਦਾਲ ਲਾਗਰੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਪੁਰੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਸਤੀ ਪੁਜਾਰੀ (ਦਖਣੀ) ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਛਾਂਦੇ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਲੰਗਰ ਅਠੀਂ ਪਹਿਰੀਂ ਵਰਤਦਾ ਸੀ । ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੇ ਗੋਲੇ ਵਟ ਵਟ ਕੇ ਵਡਾ ਪੁਜਾਰੀ ਛਾਂਦਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਸੀ । ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਬਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਉਹੋ ਹੀ ਕਿਣਕਾ ਕਿਣਕਾ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵਰਤਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਭੋਜਨ ਪਾ ਕੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੀੜ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ । ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਭੰਗ ਦਾ ਭੋਗ ਵੀ ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ ਰੱਖ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੁਖਾ) ਭੰਗ ਪੀਣਾ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਿਤਯ-ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਸੁਖਾ ਛਕ ਕੇ ਬੀੜ ਲਿਖਦੇ ਸਨ । ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਝ ਵੀ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਆਪ ਕੌਰੇ ਨਿਹੰਗ ਹੀ ਸਨ । ਮਾਮੂਲੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ । ਅਖਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੋਈ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੋਈ ਪੰਜਗ੍ਰੰਥੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਸੀ । ਘੜੇ ਹਲ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਨਿਹੰਗ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਨਿਹੰਗ ਬਣਦਿਆਂ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਭੁਖਾਂ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ । ਹੁਣ ਵਾਪਸ ਘਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਜਥੇਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਰ ਪਿਛੇ ਮੁੜਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ ਸੀ । ਵੇਚਾਰਾ ! ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਲਿਖਣ ਲਗ ਪਿਆ । ਬੀੜਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵੇਖ ਕੇ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਹੀ ਚਕ੍ਰ ਖੰਡੇ ਚਿਤ੍ਰਨ ਦਾ ਸੋਕ ਵੀ ਜਾਗ ਪਿਆ । ਪਰ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤਾਂ ਕਿਤਨੀ ਸਿਖਿਆਂ ਹੀ ਔਂਦੀ ਹੈ । ‘ਕਰਦਿਆਂ ਦਾ ਕਿੱਤਾ’ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਹਾਵਤ ਹੈ । ਕੁਝ ਅੱਖਰ ਸਿੱਧੇ ਹੋ ਗਏ । ਦੋ ਸਾਲ ਲਗਾ ਰਿਹਾ । ਕਦੀ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਤ੍ਰਾ, ਕਦੀ ਅੱਧਾ ਪਤ੍ਰਾ ਲਿਖਤ ਕਰਨੀ । ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਦੇ ਬੰਗੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਸਪੈਲਿੰਗ ਹੋਰਵੇਂ ਜਿਹੇ ਹਨ । ‘ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਰ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਰ’ ਆਦਿਕ ਪਾਦ ਹਨ । ਉਹ ਸਮਝਣੇ ਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅੱਖੇ ਸਨ । ਪਰ ਨਕਲ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਵੇਂ ਅਧਯਾਯ ਤਕ ਵੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ । ਅਜੇ ਪੰਜਵੇਂ ਅਧਯਾਯ ਦਾ ਵੀ ੧੦੦ ਕੁ ਪਤ੍ਰਾ ਬਾਕੀ ਸੀ ਤਾਂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਸ੍ਰੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਟਖਨੂਏਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਹਿੜ ਯਚ ਯੂ. ਪੀ. ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਦਰਸਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਤ ਲਗੇ ਹੋਇਆਂ ਵੇਖਿਆ । ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ ਇਹ ਆਖਿਆ ‘ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਓਥੋਂ ਰਾਜੀ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲੈਣੀ—ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚਲੋ । ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਹ ਪਤਰੇ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮਟਖਨੂਏਂ ਆ ਗਏ । ਮਟਖਨੂਏਂ ਦੇ ਆਰਾਮ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਐਸ਼-ਪ੍ਰਸਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਐਵੇਂ ਵੀ ਮਟਖਨੂਏਂ ਰੁਜ਼ਾਰ ਦਿਤੇ । ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦਾ ਸੌਕ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭੁਲ ਵੀ ਯਦ ਸੀ । ਮਟਖਨੂਏਂ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਪੰਜ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਹੀ ਸੀ । ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਓਸ ਤੋਂ ਨਕਲ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ । ਬੀੜ ਉਥੇ ਸਮਰਪਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਨ ੧੯੩੨ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਬਣੇ । ਇਹ ਬੀੜ ਹੁਣ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ । ਏਸ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਦੋ ਪਤਰੇ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਕ ਥਾਂ ਦੋ ਪਤਰੇ ਲਿਖੇ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਪਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੁੱਧੀਆਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਛੇਦ ਅੰਕ ਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਬੜੇ ਹੀ ਅਸੁੱਧ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੀ ਬੰਗੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਨਾਲੋਂ ੭੮ ਪਤਰੇ ਦੀ ਨਕਲ ਘੱਟ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ (ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ) ਸਨ ੧੯੩੩ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦਬਾਗ ਜਾ ਕੇ ਅਗਲੀ ਨਕਲ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ । ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਅਗਸਤ ਸਨ ੧੯੩੪ ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ । ਸ੍ਰੀ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਲਿਖ ਲਈ ਹੈ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਮੁਕੰਮਲ ਬੀੜ ਹੈ । ਹੁਣ ਏਸੇ ਤੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਯਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਬੀੜ

ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ—ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸੰਨ ੧੯੩੬ ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਅਰਬੀ, ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਘਟ ਸੀ। ਵਿਦਯਾ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਅਤਿਮਤੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕਮੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸਮਝੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਅਰਬੀ, ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਵਿਚ ਅੜਚਨ ਪੈ ਜਾਇਆ ਕਰੇ—ਮੈਂ ਓਥੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਲਿਖ ਕੇ ਅੱਗੇ ਖਾਲੀ ਪਤਰੇ (ਸਫੈਦਾ) ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦਾ ਸਾਂ।

ਵਿਦਯਾ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣੀ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸੌਖੀ ਸਟੇਜ ਹੈ। ਗੁਰੂ—ਜਨ ਅਰਥ ਪੜ੍ਹਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿੱਖ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਫਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਹੀ ਕੁਝ ਨ ਕੁਝ ਜ਼ਿਅਰ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਬਲਿਕ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾ ਕੇ ਵਾਹਵਾਹ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਾਲ ਅਰਬੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਅਰਬੀ, ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮੂਲ ਸਬਦ ਹੀ ਏਨੇ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਕੁਝ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ। ਜੇ ਰੂਪ ਬਣਨ ਤਾਂ ਹੀ ਤਰਜਮੇ ਲਿਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੇ ਗਲਤ ਰੂਪ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਆਦਮੀ

ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਸੁਧਾਧੁਰ ॥ ਕੀਨੇ ਰਾਮਨਾਮ ਇਕ ਆਖੁਰ ॥

(ਗ. ਮ. ਪ ਸੁਖਮਨੀ)

ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਸੁਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਸੁਧਾਧੁਰ' ਤੇ 'ਆਖੁਰ' ਨੂੰ ਅਸੁੱਧ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਉਲਟਾ ਆਪਣੇ ਕਮਲ ਘੋਟੇ ਹੋਏ ਨੂੰ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਨਾਲ ਜੜ ਕੇ ਘੋਰ ਅਨਰਥ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹੋਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਫਾਰਸੀ, ਅਰਬੀ ਏਸੇ ਕਰ ਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਗੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

‘ਨਮਸਤੁਭਯੇ, ਨਮਸਤੁਭਯੇ ਨਮਸਤੁਭਯੇ ਨਮੋ ਨਮਃ’

ਦੀ ਥਾਂ ‘ਨਮਸਤਭਯੇ, ਨਮਸਤਭਯੇ, ਨਮਸਤਭਯੇ, ਨਮੋ ਨਮਃ’ ਰੂਪ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਚੋ’ ਸੁੱਧ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਸਟੇਜ ਹੈ ਸੀ। ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਸੁੱਧੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਦਯਾ-ਘਾਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਆਦਮੀ ‘ਮਤਲਬ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਮਤਬਲ’ ਨੂੰ ਹੀ ਸੁੱਧ ਮੰਨਣ—ਉਹਨਾਂ ਤਾਂ ਵਿਦਯਾ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਖਾਰੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟਣ ਦਾ ਪਰਮ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਵੀ ਲੈਣ—ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਚੇਸਟਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਜਹੇ ਕਈ ਪਹਿਲੇ ਖਿਆਲ ਸਨ। ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੀਸਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਸਾਂ। ਪੂਰੀ ਖੋਜ ਲਈ ਅਰਬੀ, ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਪਤਰੇ ਖਾਲੀ ਹੀ ਛੱਡ ਦੇਂਦਾ ਸਾਂ। ਤਾਕਿ ਸਮਝ ਪਾ ਕੇ ਪੂਰੀ ਖੋਜ ਕਰਾਂਗਾ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਾਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁੜਿਆ ਨਹੀਂ ਸਾਂ। ਏਡੇ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਲਈ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਪੂਰਣ ਅਧਿਕਾਰ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਉਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਪਤਰੇ ਖਾਲੀ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਤਖਤੀ ਛੋਟੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ੮ ਜਿਲਦਾਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਸੰਨ ੧੯੩੯ ਵਿੱਚ ਦਿਮਾਗੀ ਪ੍ਰੈਸਰ ਨਾਲ ਬੀਮਾਰ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਹੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਤੇ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਬੇਅੰਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਤੋਂਕੀ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਾਸ ਅਮਾਨਤ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ ੧੯੪੨ ਵਿੱਚ ਲੈਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਉਠ ਪਏ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਬੀੜ ਹੁਣ ਵੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੰਥੀ ਹੈ।

ਏਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯਾਜ ਆਦਿਕ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ‘ਅਸੁੱਧ-ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਹਨ’ ਦੀ ਧੁਨਿ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਗਈ

ਸੀ। 'ਕਿਸੇ ਬੀੜ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ', ਖਿਨਾਂ 'ਸੁੱਧ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ' ਦਾ ਮਰਯਾਦਿਕ ਖਿਆਲ ਵੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ 'ਹੋਰ ਬੀੜ ਤੋਂ 'ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ' ਇਹ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਾਂ ਸਨ ੧੯੩੬ ਵਿੱਚ ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਜੋ ਅਜ ਕਲ ਕਾਂਜਲਾ ਜਿਲਾ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿੱਚ ਮਹੰਤ ਹਨ) ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੀੜ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸੰਗਰੂਰ ਗਏ। ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਬੀੜਾਂ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਇਹ ਹਨ। ੧. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ੨. ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਸਰਕਾਰੀ। ੩. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡਿਓੜੀ। ੪. ਸਮਾਧਾਂ। ੫. ਗਿਆਨੀ ਹਾਜਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੧. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਨਾਲ ਅਸਾਂ ਆਪਣੀ ਬੀੜ ਨੂੰ ਪੂਰਣ ਮਿਲਾਇਆ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਕ ਇਕ ਪਤਰੇ ਉਤੇ ੫੦ ੫੦ ਪਾਠਾਂਤਰ ਮਿਲ ਗਏ। ਕਈ ਤੁਕਾਂ ਉਸ ਬੀੜ 'ਚੋਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ। ਪਰ ਕਈ ਤੁਕਾਂ ਉਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੀ ਸਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਹੀਦਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਏਸੇ ਹੀ ਬੀੜ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਹੋਈ ਕਿ ਦੋ ਪਤਰੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ—ਉਹ ਲਿੱਖ ਲਏ। ਦਿਲ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਸੱਲੀ ਬਝ ਗਈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਹੁਣ ਸੁੱਧ ਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਬੀੜ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਲਿਖਾਰੀ ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਨ ੧੯੪੭ ਦੀ ਗੜਬੜ ਵਿੱਚ ਨੌਟ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ—ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਇਹ ਸੰਮਤ ੧੯੩੪ ਦੇ ਲਗਪਗ ਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸੰਮਤ ਦੀ ਖੋਜ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ ਇਹ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਗਰੂਰ ਮਹੰਤ ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਰੀ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਉਹ ਆਦਮੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਬੀੜਾਂ ਨੂੰ ਚੁਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਚੋਰੀ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੀੜਾਂ—ਚੋਰ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਿਖਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਆਪ ਕੋਈ ਨੋਟ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਛਾਪ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੀੜਾਂ ਏਸ ਵੇਲੇ ਦੋ ਹੋਰ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਹੀਦਗੰਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਬੰਗਾ ਦਮਦਮੀਆ ਮੁਕਤਸਰ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ।

ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਸੰਪੂਰਣ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਹੋਰ ਬੀੜਾਂ ਵੇਖਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਮੈਂ ਹੋਰ ਬੀੜਾਂ ਵੇਖਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੇ ਨਿਸਚਲ-ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੋਰ ਬੀੜਾਂ ਨਾਲ ਪਾਠ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਆਮ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਭ੍ਰਮ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਿਲਾ ਜਲੰਧਰ) ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਵਾਈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਭੱਲੇ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਏਸ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਬੀੜ ਸੋਧ ਲਈ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਬੀੜ ਤੋਂ ਸੁੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਆਦਿ ਵਾਲੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬੀੜ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਦੂਜਾ ਕ੍ਰਮ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ (ਜਿਹੜੀ ਸਨ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਮਾਂਗਟ, ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਬਾਦ 'ਬੜੌਤ ਜਿਲਾ ਮੇਰਠ ਯੂ. ਪੀ. ਅਤੇ ਦਿਲੀ ਤੋਂ ਬਾਦ—ਹੁਣ ਕਾਨ੍ਹਪੁਰ ਗਮਟੀ ਨੰ: ੫ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ। ਬੱਸ ਇਹਨਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰੀਸਰਚ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਰੁਕਾਵਟ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰੀਸਰਚ ਲਈ ਪਰਮ-ਘਾਤਕ ਹੈ। ਏਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਅਸਲ ਬੀੜ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰੀਸਰਚ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮਯ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡੇ-ਰੋਗ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ—ਉਹ ਠੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੇ ਉਦਾਸੀ ਯਾ ਹੋਰ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ—ਉਹ ਗਲਤ ਹੈ।

ਮੈਂ ਹੋਰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਣ ਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਾ ਪਿੱਛਾ ਵੇਖ ਕੇ ਨੌਟ ਲੈ ਲੈਣੇ ਹੀ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਪਾਠ ਆਦਿਕ ਅੰਤਰੀਵ ਵਿਚਾਰਾਧਾਰਾ ਏਥੇ ਹੀ ਰੁਕ ਗਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਏਨੀ ਮਾਯਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਏਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸ਼ਲਾਘਾ-ਯੋਗਤਾ ਬਣਾ ਸਕਾਂ। ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਮਜ਼੍ਹਬ ਜਾਂ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਾਂ—ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ। ਗੁਰੀਬਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਸ ਧੁਰਵਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ—ਸੋ ਮੈਂ ਅਜੇ ਵੀ ਏਸ ਵਿਸ਼ਾਸ ਵਿਚ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਹੀ ਮੇਰੀ ਸਹਾਯਤਾ ਕਰੇਗਾ।

ਬੀੜ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਰੂਰ

੨. ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵੇਖੀ। ਇਹ ਬੀੜ ਵੀ ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਢੰਗ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਹੈ। ਸੈਲੀ 'ਦਮਦਮੀ ਗੁਰਮੁਖੀ' ਦੀ ਹੈ। ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਗੋਲ, ਸਾਫ ਤੇ ਸੁਧਰੀ ਹੋਈ ਸੁਥਰੀ ਹੈ। ਏਸ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਇਆ। ਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਪਾਠਾਂਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਵੀ ਤਾਂ ਉਹ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਸਹਵਨ ਕੁਲ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵੀ ਏਸ ਹੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਏਸ ਦੇ ਤਤਕਰੇ ਤੋਂ ਅਗੇ ਇਹ ਪਾਠ ਹੈ :—

“ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਪੁਰਾਣ ਗ੍ਰੰਥ ਫੱਰਣ ਸੁਦੀ ੧੪, ਦਿਨ ਸੁਕਰਵਾਰ ਸਾਲ ੧੯੩੫ ਕੋ ਸੰਪੂਰਣ ਭਯਾ ॥ ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ॥”

ਏਸ ਹੀ ਪਾਠ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਸੰਮਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਯਾ ਸਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੀ ਭੁੱਲ ਵੀ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬੀੜ ਮੁਕੰਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਭੁੱਲ ਮੇਰੇ ਇਕੱਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਬਲਕਿ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਰੋਤਮ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਵੀ ਏਸੇ ਹੀ ਭੁੱਲ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤੱਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਭੁੱਲ ਨਾ ਨਿਕਲ ਸਕੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਭੁੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ, ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਹੀਦ ਨੇ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਣ ਉੱਤੇ ਕਾਯਮ ਰੱਖੀ ਕਿ ਜੇ ਮੱਸੇ ਰੰਗੜ ਦਾ ਸਿਰ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (ਸਾਬੋਕੀ ਤਲਵੰਡੀ) ਲੈ ਆਏਗੇ ਤਾਂ ਬੀੜ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੇ ਨਾ ਲਿਣਔਗੇ ਤਾਂ ਸੰਚੀਆਂ ਹੀ ਦੱਖੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ? ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਅਯੋਗ ਕਥਾ ਗਜਾਨੀ ਗਜਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਕਲਪ ਦਿਤੀ ਤਾਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਈ ਪਛੋਕੜ ਖਰਾਬ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾ ਦੀ ਚਾਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ “ਜੇ ਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹਨਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੂਰਵੀਰਤਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ”। ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚੰਗਾ ਪਾਰਟ ਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਵਿਚ ‘ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ’ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਸੰਮਤ ੧੭੯੭ ਵਿਚ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਸੰਮਤ ੧੭੭੦ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਬੀੜ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਠੀ ਹਨੂਮਾਨ ਰੋਡ ਦਿੱਲੀ ਪਾਸ ਹੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ (ਸੰਗਰੂਰ) ਸ੍ਰ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ੧੮-੧੨-੧੯੫੦ ਨੂੰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਬੁਕ ਨੰ: ੬ ਸੰਗਰੂਰ—ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡਿਉੜੀ ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੩. ਹੁਣ ਵਾਰੀ ‘ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡਿਉੜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ’ ਦੀ ਆਈ। ਏਸ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਨੇ ਵਿਕ ਗਲ ਕਹੀ ਕਿ ‘ਬੀੜ ਵੇਖ ਲਵੋ—ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ

ਨੋਟ ਨਾ ਦੇਣਾ' ਤਾਕਿ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਉਤੇ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਨਾ ਪਵੇ । ਅਸਾਂ ਸਨ ੧੯੩੬ ਵਿੱਚ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਨੋਟ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੇ । ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੁਣ ੧੭-੩-੧੯੬੮ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਵੇਲਾ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ । ਇਸ ਬੀੜ ਦਾ ਸੰਮਤ ਏਸੇ ਹੀ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਤਾ ਕਿ ਸਾਥੋਂ ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਪਰ ਕਰੀਬਨ ਕਰੀਬਨ ਇਸ ਦਾ ਸਮਤ ਵੀ ੧੯੩੦ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੀੜ ਦੋ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਕੁਝ ਸੰਚੀਆਂ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ । ਫਿਰ ਯਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਯਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡਣੀ ਪਈ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਸੰਚੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ । ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਹੁਣ ਤਕ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਓਸ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਨੋਟ ਵਿਚ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਚੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਦਸੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਚੀਆਂ ਵੀ ਦਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਬੀੜ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਥਵਾ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖਾਸ ਫਰਕ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਕਿਤੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਵਨ ਭੁੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਫਰਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਓਸ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਾਠ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੀੜ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ।

ਸਮਾਧਾਂ ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੪. 'ਸਮਾਧਾਂ' ਇਹ ਸਥਾਨ ਉਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਮਾਧਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਸੰਗਰੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਲਾਬ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਅਹਾਤੇ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਏਥੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਇਸ ਬੀੜ ਵਿਚ ਤਤਕਰਾ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ । ਲਿਖਤ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਅਖਰ ਦਮਦਮੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਗੋਲ, ਸੰਦਰ ਅਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਸੁਧਰੀ ਹੋਈ ਸੁਥਰੀ ਹੈ । ਬੀੜ ਦੇ ਸੰਪੂਰਣ ਪਹਿਲੇ ਲਿਖੇ ਹੋਇਆ ਅੰਗਾਂ ਤੇ ਹੜਤਾਲ ਫੇਰ ਕੇ ਸਾਰੀ ਬੀੜ ਦੇ ਹੀ ਅੰਗ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਏਸ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਝ ਵਰਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਗਲਤ ਅੰਗ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਬੀੜ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਲੈਣਾ— ਬੇਸ਼ਕ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲਾ ਕਰਮ ਹੈ । ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਲਈ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਦਾ ਫਲ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਾਸਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਹੈ । ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ ਕਿ ਇਸ ਬੀੜ ਦੇ ਅੰਗ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹਨ— ਪਰ ਇਸ ਬੀੜ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਰਾਹ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਲਈ ਕਠਿਨ ਮਿਹਨਤ ਵੀ ਕਰਨੀ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀ ਬੀੜ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਤੇ ਹੜਤਾਲ ਫੇਰ ਕੇ ਸੁਕੋਣੀ ਅਤੇ ਉਸ ਉਪਰ ਦੁਬਾਰਾ ਅੰਗ ਲਿਖ ਕੇ ਸੁਕੋਣੇ ਘਟੋ-ਘਟ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ । ਇਸ ਬੀੜ ਦੇ 'ਨੌ' ਲਖ ਯਾ ਰਾਕੀ' ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਦੋਹਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ੩੧੦੧ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ—ਗਿਣਤੀ ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਅਸਾਂ ਆਪਣੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਵਾਸਤੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਬੀੜ ਦੇ ਪੰਨੇ ੩੫੪, ੩੫੫ ਤੇ ੩੫੬ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਲਿਖ ਕੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਹਨ । ਹੇਠਾਂ ਪੱਤਰਾ ਇਕੋ ਹੈ ਅਤੇ ਓਸ ਨੂੰ ਕਟ ਕੇ ਲੇਵੀ ਨਾਲ ਉਪਰ ਤਿੰਨੇ ਪਤਰੇ ਜੋੜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਪੰਨੇ ੪੩੭ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਉਤੇ ਨੋਟ ਹੈ ਕਿ 'ਈਹਾਂ ਚਾਰ ਪਤਰੇ ਨਹੀਂ' । ਇਸ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸੁਝ ਬੁਝ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸ਼ਾਇਦ ੩੫੪, ੩੫੫ ਤੇ ੩੫੬ ਵਾਲੇ ਪਤਰੇ ਵੀ ਏਸ ਨੋਟ ਕਰਤੇ ਨੇ ਹੀ ਲਿਖ ਕੇ ਪਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚਾਰ ਪਤਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਪੋਣ ਦਾ ਸਮਯ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਨੋਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤਾ ਕਿ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪਤ੍ਰੇ ਪਾ ਲਵੇ । ਅਸਾਂ ਏਸ ਬੀੜ ਦਾ ਵੀ ਮੁਕੰਮਲ ਪਾਠ ਆਪਣੀ ਬੀੜ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਇਆ । ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਛੰਦ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ ਵਾਲੇ ਯਾ ਅਧੂਰੇ ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਏਸ ਬੀੜ 'ਚੋਂ' ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਹੀ ਤੁਕ ਦਾ ਪਾਠਾਂਤਰ ਮਿਲ ਸਕਿਆ ਹੈ । ਬੀੜ ਪੰਜ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਹੈ ।

੫. ਗਿਆਨੀ ਹਾਜਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇਤ੍ਰ ਹੀਣ ਸਜੱਣ ਸਨ, ਆਪ ਬੜੇ ਸੁਝ ਬੁਝ ਵਾਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਜਾਣੂ ਸਨ ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਮਿੱਤ੍ਰ ਕਰੋੜਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮੇ ਡਾਕਖਾਨੇ ਦਾ ਮੁਲਾਜਮ ਪੁਰਸ਼ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੱਜਣ ਤਅੱਸਬੀ ਖਜ਼ਾਲਾਤ ਦੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਅਤੇ ਭਸੋੜ ਪੰਜ ਖੰਡ ਦੇ ਖਜ਼ਾਲਾਂ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਕੱਟੜ ਪੰਥੀਆ ਵਿੱਚ ਰਸ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਖੋਜ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਖੋਜ ਚੰਗੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਣ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਗਜ਼ਾਨੀ ਹਾਜ਼ਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਐਂਜ਼ਹੀ ਬੀੜ ਸੀ—ਜਿਸ ਵਿੱਚ ‘ਦੇਖੋ ਲੋਗਾ ਰਾਮ ਕੀ ਸਗਾਈ’ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨੌਂ ਹੀ ਪੁਨੀਆਂ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਣ ਕਰਵਾਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਣ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਕਰਵਾਏ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਮੁਕੰਮਲ ਬੀੜ ਹੈ। ‘ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸਿਰਫ ਚਾਰ—ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਬੀੜ ਹੈ।’ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਹੋਰ ਵਧੀਕ ਮਿੰਨਤ ਸਮਾਜਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸਾਇਦ ਦਰਸਣ ਕਰਵਾ ਦੇਂਦੇ। ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ—ਉਹ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਹਣ ਗਿਆਨੀ ਹਾਜ਼ਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਅਤੇ ਕਰੋੜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਕਾਲ—ਵਸਿ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਲੋਪ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਕਾਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕੁਝ ਖਬਰ ਦੇਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ, ਬਿਲਕਲ ਮਾਮੂਲੀ ਜਹੀ ਨੋਈਅਤ ਦੀ ਸੀ। ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸ ‘ਕੁਲ ਚਾਰ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਹੀ ਬੀੜ ਹੈ।’ ਪਰ ਸਮਝ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹਾਯਤਾ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ‘ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਿ ਵਾਕਯ ਪਾ: ੧੦’ ਦਾ ਸੁੱਧ ਇੰਦਰਾਜ ਕੇਵਲ ਚਾਰ ਅਧਯਾਯ ਤੱਕ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਅਧਯਾਯ ਵਿੱਚ ਖੋਪਕ - ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਜੇ ਗਜ਼ਾਨੀ ਜੀ ਵਿਖਾ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸੰਸਕਾਰ ਹੁਣ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਗਜ਼ਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਬੀੜ ਹੀ ਨਾ ਵਿਖਾਈ ਤਾਂ ਸੰਸਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟਨ ? ਚਾਰ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਇਕ ਬੀੜ ਸੋਖੇ (ਨਾਭਾ) ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਣੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕੱਟੂ ਨਾਭਾ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੬. ਇਹਨਾਂ ਬੀੜਾਂ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਸਮਝਣ ਲਈ ‘ਕੱਟੂ (ਬਾਲੀਆਂ, ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ) ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਦੋ ਸਥਾਨ ਹਨ। ਇਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਅਤੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ, ਜਿਹੜਾ ਡੇਰਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੀੜ ਹੈ। ਇਸ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਬੜਾ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ‘ਸਸਤ੍ਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ’ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤਾਂ ਫਕਤ ਕਵੀ ਸੱਜਣਾਂ ਲਈ ਹੀ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਬਲਿਗ ਵਿੱਚ ਬੇਰਸੀ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਲਕਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਹੋਲੇ ਪੈ ਜਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਤੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸੱਟ ਵੱਜਦੀ ਸੀ। ਗਜ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਿਖ-ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਗ੍ਰੰਥੀ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਗ੍ਰੰਥੀ ਜਾ ਗਜ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ। (ਰੋਜ਼ੀ) ਲਈ ਰਾਜੇ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਕਈ ਪਾਪੜ-ਵੇਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਆਮਦਨ ਥੋੜੀ ਅਤੇ ਡੀਲ ਡੌਲ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਬਹੁਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਬਲਕਿ ਕਰਜ਼ਦਾਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਮੰਗ ਤੰਗ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ‘ਤ੍ਰਿਯਾ ਚਰਿਤਾਂ’ ਦਾ ਸੀ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੀ ਭਾਵ—ਪੂਰਿਤ ਸੀ-ਪਰ ਜਦੋਂ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦੀਆਂ ਤਾਂ ਦਿਲ ਨਫਰਤ ਕਰਦੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿ ‘ਇਸ ਗਜ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕੱਢੋ।’ ਪਰ ‘ਤ੍ਰਿਯਾ-ਚਰਿਤ੍ਰ’ ਵੀ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਜਾ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਛੋਟੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ, ੪੦੪ ਜਾ ੪੦੫ ਚਰਿਤ੍ਰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਤਿੰਨਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਅੱਜੇ ‘ਜਫਰਨਾਮਾ’ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤ੍ਰਿਯਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਾਲੀਆਂ ਕਥਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੱਕ—ਫਿੱਕੇ ਮਨ ਹੋਈਆਂ ਰਾਜ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਦੁਸਣ ਢੂੰਢ ਹੀ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਗਜ਼ਾਨੀ ਜਾ ਗ੍ਰੰਥੀ ਨੂੰ ਬਿਸਤਰਾ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ

ਵੇਲੇ ਲੈਕਚਰਾਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿਚਾਰੇ ਰਾਜ ਨੀ ਫਕਤ ਅਖਰੀ-ਅਰਥ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਹੋਟੀ ਕਮੇ ਦੇ ਸਨ। ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਇਹ ਦੁੱਖ ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ 'ਸਤ੍ਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ' ਪੁਰਾਣ, ਤ੍ਰਿਯਾਚਰਿਤ੍ਰ ਪਾਖਿਆਨ ਤੇ ਜਫਰਨਾਮਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਕਢ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਕਢ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਹੜੀ ਬਾਕੀ 'ਪੰਜ ਅਧਿਆਯ' ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਸੀ—ਉਹ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ—ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਅੰਦਰਲੇ ਡੇਰੇ ਕਟੂ ਵਿੱਚ ਏਸ ਵੇਲੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਏਸ ਬੀੜ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਬੀੜ ਲਗ ਭਗ ਸੰਮਤ ੧੮੮੦ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਹੋਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਹੋਰ ਹੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣਤਰਾਂ ਅਡਰੀਆਂ ਅਡਰੀਆਂ ਹਨ। ਬੀੜ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਯਥਾਕ੍ਰਮ "ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਦਮਦਮੀ ਬੀੜ ਵਾਲਾ ਹੈ।" ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ '੩੩' ਦੀ ਥਾਂ '੩੨' ਸਵੈਯੇ ਹਨ। ਪੰਨੇ ੩੪੭ ਉੱਤੇ ੩੨ ਸਵੈਯੇ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ੨ ਸਵੈਯਾਂ ਦਾ ਅੰਗ ਅਲਗ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਚੋਂ ਇਕ ਸਵੈਯਾ ਤਾਂ ਆਮ ਗੁਟਕਿਆਂ ਅਥਵਾ ਕੁਝ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਸਵੈਯਾ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੀ ਬੀੜ ਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਯਥਾ :—

ਸਵੈਯਾ ॥ ਜਿਸ ਕੇ ਗੁਰ ਮਸਤਕਿ ਹਾਥੁ ਧਰਜੋ, ਵਹੁ ਜਾਨਤ ਹੈ ਸਭ ਕੇ ਘਟ ਕੀ ॥

ਅੰਤਰਿ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਭਯੋ ਹੈ, ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਸਭ ਛੁਟਕੀ ॥

ਆਤਮ ਚੀਨ ਪਰਾਤਮ ਚੀਨਜੋ, ਫੋਰ ਦਈ ਭ੍ਰਮ ਕੀ ਮਟਕੀ ॥

ਦੂਖ ਸੂਖ ਸਭ ਤਿਆਗ ਦਯੋ ਹੈ, ਰਾਮ ਰਸਾਇਨ ਸੋ ਅਟਕੀ ॥ ੧ ॥

ਜਾਗ੍ਰਤ ਜੋਤਿ ਜਪੈ ਨਿਸਿਬਾਸੁਰ, ਏਕ ਬਿਨਾ ਮਨ ਨੈਕੁ ਨ ਆਨੈ ॥

ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਸਜੈ, ਬ੍ਰਤ ਗੋਰ ਮੜੀ ਮਠ ਭੂਲਿ ਨ ਮਾਨੈ ॥

ਤੀਰਥ ਦਾਨ ਦਯਾ ਤਪ ਸੰਜਮ, ਏਕ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਨੈਕ ਪਛਾਨੈ ॥

ਪੂਰਨ ਜੋਤਿ ਜਗੈ ਘਟਿ ਸੈ, ਤਬਿ ਖਾਲਸ ਤਾਹਿ ਨ ਖਾਲਸ ਜਾਨੈ ॥ ੨ ॥

ਪੰਨੇ ੩੫੦ ਦਾ ਸਫੈਦਾ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਨੇ ੩੫੮ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਖਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਪਾਠ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਹੈ—ਓਹੋ ਹੀ ਏਸ ਬੀੜ ਦਾ ਹੈ। ਪੰਨੇ ੭੦੨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਤੀ ਉਪ੍ਰੰਤ, ਹੋਰ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕਲਮ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਠ ਇਉਂ ਚਲਦਾ ਹੈ :—

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ॥ ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ ਪਤਸਾਹੀ ੧੦ ॥ ਅਬ ਕੈ ਤੋ ਰਾਜਪੂਤ ਕਹਾਉ ॥

ਇਹ ਸਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਖਾਸ ਬੀੜ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਏਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ 'ਲਖੀ ਜੰਗਲ ਖਾਲਸਾ' ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪਦ ਗਿਰਿਧਰ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਨਕਲ ਇਉਂ ਹੈ :—

“ਮੁਕਟ ਬਣੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦਮਾਨਾ ਮਸਤਿ ਹੈ।

ਜਬਿ ਰਤਿ ਨਾਗਰ ਮੰਗਿ ਨੈਨ, ਨਿਰੰਜਨ ਸਸਤਿ ਹੈ ॥

ਜਵ ਬਟਕਿ ਬੀਜ ਬਿਸਥਾਰ, ਆਦਮ ਬਸਤਿ ਹੈ।

ਜਬ ਲਗੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਬਾਣ ਅਕਾਲ ਜੀ ਕਸਤਿ ਹੈ।

ਗਿਰਿਧਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਾ ਖੇਲੁ ਸਚੇ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸਿਰ ਪਰ ਦਸਤ ਹੈ।”

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥ ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹ ਨਸਰਤ ਬੇਦਿਰੰਗ ॥

ਯਾਫਤਹ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ । ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਸਹਾਇ ਜੀ ॥

(ੳ) ਏਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਤਤਕਰਾ ਹੈ । ਪਰ ਤਤਕਰੇ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਬੀੜ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਹੈ । ਤਤਕਰੇ ਦੇ ਪੰਨੇ ੩ ਹਨ ।

(ਅ) ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਤਤਕਰਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ।

(ੲ) ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਤਤਕਰੇ ਦੀ ਕਲਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਹੈ ।

ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਨਾਲੋਂ ਏਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਤਰਾ - ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਤਤਕਰੇ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਅਜ ਤਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ । ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਏਸ ਦੀ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਯਤ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ । ਕੋਈ ਰੀਸਰਚ ਸਕਾਲਰ ਇਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੇ ਯਾ ਨਾ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਅਹਿਮੀਯਤ ਘਟਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਕਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ :—

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ।

ਸੁਚੇ ਪਤ੍ਰੀ ਤਤਕਰਾ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਮਾਇਆ ਮਹਾਂ ਲਛਮੀ ਸ੍ਰੀ ਸੂਬ ਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਮਿਤੀ ਬੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੫ ਕੋ ਲਿਖਾ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਿਵਾਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪਤਸਤਿਕਾ ਮਾਰਕੰਡੇ ਕੇ ਤੇਰਹਿ ਧਿਆਵ ਪਉੜੀਆਂ ੭੦੦* ।

ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਕੇ ਬਿਸਨਪਦੇ ਰਾਗ ਰਾਗ ਕੇ ਕੇਦਾਰਾ ਰਾਗ ਧਿਆਇ ੫*

ਪ੍ਰਸੰਗ ਸ੍ਰੀ ਸੂਬਲੋਹ ਜੀ ਕਾ ਉਤਪਤ ਵ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਬੀਰਜਨਾਦ ਸੰਜੁਗਤ ਪਦੇ ੩੧੦੦ ਦਫਾ ਦਫਾ ਦਫਾਤ ਪਸੰਗ ਕਾ ਦੁਵਾਦਸ ਪਦੇ ਚਤੁਰਿੰਸ ਅਵਤਾਰ ੧੨੦੦*

ਮਹਾਂ ਪੁਰਾਣ ਭਗਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਵਤਾਰਾ ਕਾ ॥ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਸੂਬਲੋਹ ਜੀ ਕਾ ਸ੍ਰੀਮੁਖ ਬਿਸਨਪਦੇ ਜੁਮਲਾ ਸੰਬੂਹ ਜੁਗਤ ਦਰ ਜੁਗਤ ੫੦੦੦*

੧੩

੮੪*

੫

੭੦੦

੧੨੦੦

੩੧੦੦

੫੦੦੦

ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ

*ਅੰਕ ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹੜਤਾਲ ਨਾਲ ਮਿਟਾਏ ਹੋਏ ਵੀ ਹਨ । ਪਰ ਹੇਠਲੇ ਅੰਕ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਜਮਾਬੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਅੰਗ ਸੁੱਧ ਹਨ । 'ਬਿਸਨਪਦੇ ਰਾਗ ਰਾਗ ਕੇ' ਦੇ ਹੇਠਾਂ '੮੪' ਅੰਗ ਲਿਖਾਰੀ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਿਆ । ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਜਮਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । '੮੪' ਅੰਗ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਚੁਰਾਸੀ ਰਾਗ' ਹਨ —ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਰਾਗਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

‘ਸੁਚੇਪਤ੍ਰੀ’ ਪਾਠ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ‘ਸੁਚੇਪਤ੍ਰੀ’ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਠੀਕ ਠੀਕ ਜਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ‘ਸੁਚੇਪਤ੍ਰੀ’ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਜ ‘ਤਤਕਰਾ’ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ‘ਸੁਚੇ ਪਤ੍ਰੀ’ ਅਤੇ ‘ਤਤਕਰਾ’ ਦੋਵੇਂ ਪਦ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ, ਪਰ ਅਨੁਸਾਰ ਨੇ ਨਕਲ ਵੇਲੇ ਆਮ ਬੀੜਾ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਸ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਹਨ।

‘ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫’ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਗਲ ਸਿਰਫ ਤਤਕਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਛੰਦ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਐਡਾ ਵੱਡਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ—ਪਰ ਕਿਸੇ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੰਮਤ ਦਾ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ! ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ—ਉਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਾਲੀ ਮੁਕਤਿਆਂ (ਮੁਕਤਸਰ) ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਆਦਿਕ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਜ੍ਹਾਤਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਰਚਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਨੂੰ ਸਿਖ ਰਾਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ਼ਾਇਦ—ਸਫਲਤਾ ਘੱਟ ਹੀ ਮਿਲੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਕ ਅਧ ਰਾਜਾ (ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੀਂਦ ਵਰਗਾ) ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਵੀ ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਆਈ।

‘ਸ੍ਰੀ ਸਪਤਸਤਿਕਾ’ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ‘ਦੁਰਗਾ ਸਪਤਸਤੀ’ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਰਕੰਡੇਯ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਅਧਯਾਯ ੮੧ ਤੋਂ ੯੪ ਤਕ ਚੌਦਾਂ ਅਧਯਾਯਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਵਤ ਤੇਰਾਂ ਅਧਿਆਇ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੀ ਫੁਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਸਪਤਸਤੀ’ ਪਾਠ ਦੀ ਥਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਵਰਗੀ ਹੋਈ ਕਲਮ ਨੇ ‘ਸਪਤਸਤਿਕਾ’ ਪਾਠ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਭਾਵ ‘ਦੁਰਗਾ ਸਪਤਸਤੀ’ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਵਿੱਚ ‘ਪਉੜੀਆਂ ੭੦੦’ ਨਹੀਂ ਹਨ ਦੁਰਗਾ ਸਪਤਸਤੀ ਦੇ ਟੁੱਟੇ ਛੁੱਟੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ੭੦੦ ਗਿਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਅਧਯਾਯ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਕੁਲ ਛੰਦ ੭੫੫ ਹਨ। ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਮਤ ਭੇਦ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਿਰਫ ਇਕ ਦੋਹੇ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਪਰ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਤਭੇਦ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਗਿਣਤੀ ੭੫੭, ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ੭੬੦ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ੭੬੨ ਵੀ ਹਨ। ਪਰ ‘੭੦੦’ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਰਬਲੋਹ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ੭੦੦ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਪਉੜੀਆਂ ੭੦੦’ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਪਹਿਲੇ ਅਧਯਾਯ ਦੇ ਛੰਦਾਂ ਵੱਲ ਹੀ ਹੈ।

ਦੁਰਗਾ ਸਪਤਸਤੀ ਦੇ ੧੩ ਅਧਯਾਯ, ੮੪ ਰਾਗ ਅਤੇ ੫ ਅਧਯਾਯ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ੭੦੦ ਦੁਰਗਾ (ਕਾਲ) ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੇ ਛੰਦ। ੧੨੦੦ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੀ ਉਤਪਤਿ ਤੇ ਯੁਧ ਦੇ ਛੰਦ ਅਤੇ ੩੧੦੦ ਚੌਵੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦੇ ਛੰਦ ਹਨ। ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ੫੦੦੦ ਛੰਦ ਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਏਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ।

ਇਸ ਬੀੜ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਣੂ ਬਾਬਾ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬੀੜ ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਭਾਈ ਦਲ ਸਿੰਘ ਦਸਦਸੀਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂਸ਼੍ਰੀਏ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਦਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ ਸਰੀਏ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਇਕ ਲਿਖਾਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੀੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਦਾ ਤਾਕਿ ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਈਏ। ਕਿਉਂਕਿ “ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ—ਓਹਨਾ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਬਦ ਅਡ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਪੰਥ ਨੇ ਸੁਪ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਹਨਾ ਦਾ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਿਆ ਜਾਵੇਗਾ”। ਇਹ ਕਥਾ ਬੇਸ਼ਕ ! ਝੂਠੀ ਤੇ ਨਿਰਮੂਲ ਕਿਸੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋਖੀ ਨੇ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦਾ ਜਿਕਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੰਗੂ ਵਾਲੇ ਵਿੱਚ ਤੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਮਤੀ ਗੁਰਮਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ

ਲਿਖਾਰੀ ਡਰਦੇ ਸਨ ।*

ਬੀੜ ਸ੍ਰ: ਬ: ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ

੭. ਕੱਟੂ (ਨਾਭਾ) ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰਾਂਤ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸ੍ਰ: ਬ: ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਪਾਸ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੀੜ ਹੈ । ਏਸ ਦੇ ਦਰਸਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਭੇ ਜਾ ਕੇ ਦਰਸਣ ਕੀਤੇ । ਸ੍ਰ: ਬ: ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ੨੩ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੯੩੮ ਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਅਸਾਂ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ (ਹਰੀ) ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ । ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪਯਾਰ ਤੇ ਸਤਕਾਰ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ । ਇਸ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਣਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਫਰਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ । ਪਾਠ-ਭੇਦ ਜ਼ਰੂਰ ਸਨ—ਉਹ ਵੀ ਥੋੜੇ ਹੀ । ਇਹ ਬੀੜ ਵੀ ਕੱਟੂ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵੇਭ ਦਾ ਪੰਨਾਂਕ ੩੩੫ ਸੀ । ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਏਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾ ਕੇ 'ਜ਼ਫਰ ਨਾਮਹ' ਵੀ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਨੇ ਡਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਬੀੜ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਅਡ ਕਰ ਕੇ ਨਵੀਂ ਜਿਲਦ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਜ਼ਫਰਨਾਮਹ ਦੇ ਅੰਗ ੧ ਤੋਂ ੧੮ ਤਕ ਵਖਰੇ ਹਨ ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਇਕ ਬੀੜ ਲਿਖੀ, ਜਿਹੜੀ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵਖ ਵਖ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਉਸਦਾ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡਿਓੜੀ ਸੰਗਰੂਰ ਜੀ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਗਾਇਬ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਸੰਨ ੧੯੬੫ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ (ਹਰੀ) ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨ ਫਿਰ ਹੋਏ—ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਕੱਟੂ (ਨਾਭੇ) ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਹੀ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਬੀੜ ਵੀ ਕੱਟੂ (ਨਾਭਾ) ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕੀ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੮. ਇਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰਾਂਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ (ਜਿਲਾ ਬਠਿੰਡਾ) ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਣਾਂ ਦੀ ਅਭਿਲਾਖਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੁੱਜੇ । ਸਾਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦਕਾਗ 'ਚੋਂ ਹੀ ਇਸ ਬੀੜ ਦੀ

*ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੁਭਕਰਮ ਨੂੰ ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕਾਂ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਥਵਾ ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ) ਨੇ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੜਦੇ ਏਸ ਹੀ ਬੀੜ ਤੋਂ ਚਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੀੜਾਂ ਉਤੇ ਦਸਤਖਤ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਾਗਜ਼ ਚਸਪਾਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਉਪਰ ਜਿਸ ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਸਪੈਲਿੰਗ 'ਸਤਿਨਾਮ ਆਦਿਕ' ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਪੁਜੀ ਵਾਲੇ 'ਸਤਿਨਾਮ ਆਦਿਕ' ਸਪੈਲਿੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ । ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਦਸਤਖਤਾਂ ਅਤੇ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ? ਵੇਖੋ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜੀ ਪੰਨਾ ੪੦, ੪੧ ਤੇ ੪੨ । ਇਹੀ ਲੋਕ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦ੍ਰੋਸੀ ਸਨ । ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਤੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖਤਾਂ ਵਾਲਾ ਪੰਨਾ ੩੪ ਚਸਪਾਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤਤਕਰੇ ਵਿੱਚ "ਪੰਨੇ ੩੪ ਨੀਸਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਦਸਤਖਤ ਕਾ ਮਹਲਾ ੬" ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਵੇਖੋ ਬੀੜ ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਪੰਨਾ ੧, ਇਹ ਲੋਕ ਪੰਨੇ ੩੪ ਦੇ ਦਸਤਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਸਦੇ ਹਨ । ਵੇਖੋ ਬੀੜ ਪੰਨਾ ੩੪ । ਇਹਨਾਂ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਯ ਮੈਂ "ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ" ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਛੇਤੀ ਹੀ ਛਪ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਖਬਰ ਲਗ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇਸ਼ ਬੀੜ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਇਕ ਸਾਲ ਰਹਿ ਚਕੇ ਸਨ। ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਮਹੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੰਗਾ ਮਦਰਸਾ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੀੜ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੁੱਜੇ—ਓਦੋਂ ਇਹ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ—ਮਹੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਭਣੇਵੇਂ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੀੜ ਛਪਵਾਈ ਜਾਵੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਦੀ ਸਹਯੋਗਤਾ ਹੋ ਗਈ। ਏਸ ਕਾਰਣ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਲੈ ਆਏ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆ ਕੇ ਇਕ ਟ੍ਰੈਕਟ ਵੀ ਛਾਪਿਆ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਛਪਵਾਈ ਵਾਸਤੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁਟਿਲ ਨੀਤੀ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਤੋਂ ਆਮ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਜਿਹੜੀ ਬੇਅਦਬੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਏਸ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬਿਅਦਬਕ ਵੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਮਦਦ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਸਾਰੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਇਸਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਦਿਕ ਦੇ ਟੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਟੀਕੇ—ਏਨਾਂ ਕਾਰਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਅਪੀਲ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਉਧਰ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਮਹੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਬੀੜ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ ਯਾ ਬੰਗੇ ਮਦਰਸੇ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਈ ਹੈ। ੧੪-੬-੧੯੬੮ ਤੱਕ ਮੈਂ ਏਸ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਰਡ ਲਿਖ ਕੇ ਪੁੱਛ ਵੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

ਬੀੜ ਸਿਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

੯. ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਣ ਹੋਣ ਤੋਂ ਏਥੇ ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਹੋਰ ਬੀੜ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਖਰੜਾ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਹੈ। ਇਹ ਬੀੜ ਪੰਜ ਅਧਯਾਯ ਪੂਰੇ ਦੀ ਹੈ—ਜਿਹੋ ਜਹੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਖਰੜਾ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਤਿਨ ਸੰਚੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨੰ: ੩੨੯੧, ੩੨੯੨ ਤੇ ੩੨੯੩ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਚੀਆਂ ਤੇ ਨੰਬਰ ਦੁਬਾਰਾ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ—ਏਸ ਵਾਸਤੇ ੧੩੯੮, ੧੩੯੯ ਤੇ ੧੪੦੦ ਵੀ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ੨੫-੧-੬੮ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਚੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਛਾਪਿਆ ਹੋਇਆ ਨਮੂਨਾ ਵੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਅਥਵਾ ਪੀਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸਰਬਲੋਹ' ਹੀ ਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲੀ ਹਜ਼ੂਰਾ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਟ੍ਰੈਕਟ 'ਲੋਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ' ਵਿੱਚ 'ਲੋਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਾਮ 'ਸਰਬਲੋਹ' ਦੇ ਹੀ ਸਮਝਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਲੋਂ ਜਿਹੜੀ ਸੰਚੀ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਛੇਦ ਸੁੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਰਬਲੋਹ ਦੀ ਲਿਖਤ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ੨੬ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੯੪੩ ਨੂੰ ਆਦਿਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ੧੩ ਨਵੰਬਰ ਸਨ ੧੯੪੩ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤਿ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਇਕ ਪਤਾ ਲਿਖ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਪ ਦਾ ਪ੍ਰਚਯ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਪਤਰੇ ਦੀ ਨਕਲ ਇਹ ਹੈ :—

“ਸਰਬਲੋਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਕ੍ਰਿਤ

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਕਵਿ, ਸਾਮ ਕਵਿ, ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਮਹੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੰਗਾ ਮਦਰਸਾ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਾਸ਼ੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ। ਡਾਕਖਾਨਾ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂਈ ਛੰਦ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਸੋਧ ਕੇ ਕਿਤੇ ਲਿਖਣੇ ਹਨ।

ਲਿਖਾਰੀ — ਗਿਆਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।”

ਏਸ ਬੀੜ ਦੇ ੧੯੯੪ ਸਫੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਤਿੰਨ ਸੰਚੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੩੧੦੦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਫੇ ੧੯੯੨, ੧੯੯੩ ਅਤੇ ੧੯੯੪ ਉਤੇ ਇਹ ਲੇਖ ਹੈ :—

“ਲਿਖਾਰੀ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ (ਰਣਜੀਤ ਪੁਰਾ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਪਿੰਡ ਲਖਵਾਲ ਤਸੀਲ ਅਜਨਾਲਾ) ਨਿਵਾਸੀ।

ਕ੍ਰਿਤ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ,

ਦੋਹਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦਸਮ ਗੁਰ, ਤੁਮਰੋ ਪਰਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ॥

ਸਰਬਲੋਹ ਪੂਰਨ ਕਰਿਓ, ਲਿਖਤ ਕਰਾਈ ਆਪ ॥

ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕਿਕੋਰ ਅਤੀ, ਸੇਵਕ ਦਾਸਨ ਦਾਸ।

ਕਠਿਨ ਕਰਾਇਓ ਕਾਮ ਇਹ, ਕਿਰਪਾ ਕੀਨੀ ਖਾਸ।

੧੩ ਦਸੰਬਰ ੧੯੪੩ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ੬ ਵਜੇ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ। ੨੬ ਅਕਤੂਬਰ (ਸਨ ੧੯੪੩) ੧੦ ਕਤਕ ਮੰਗਲਵਾਰ ੨ ਵਜੇ ਲਿਖਾਈ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ। ੧੩ ਦਸੰਬਰ (ਸੰਨ) ੧੯੪੩ ਜੋ ੨੯ ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ ੨੦੦੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸਵੇਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ੬ ਵਜੇ ਲਿਖਾਈ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪਰਮ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ।

੬ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ	}	ਇਹ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ੪੯ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ੧੨ ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਦਿਨ ਨੂੰ
੩੦ ਨਵੰਬਰ ਦੇ		ਤੇ ੪ ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਦਿਨ ਦੋ ਦਿਨ ਛੁਟੀ ਕੀਤੀ, ਸੋ ੪੭ ਦਿਨ ਵਿਚ
੧੩ ਦਸੰਬਰ ਦੇ		ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਿਆ।

ਗਿਆਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ

ਇਹ ਹੈ ਉਤਾਰਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਖਰੜੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਦਾ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਮਹਾਂਪਾਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਪੜ੍ਹਾ ਟਾਇਟਲ ਪੇਜ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ‘ਰਾਮ, ਸਾਮ ਤੇ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ’ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ‘ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਿਵਾਕਯ ਪਾ: ੧੦’ ਪਾਠ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਨਕਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫੇਰ ‘ਕ੍ਰਿਤ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਕਵਿ, ਸਾਮ ਕਵਿ ਤੇ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ’ ਕਿਥੋਂ ਆ ਗਿਆ? ਘੋਰ ਪਾਪ ਲਿਖਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਇਹੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਕੁਝ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖ ਦੇਣਾ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਘੋਰ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਟਾਇਟਲ ਪੇਜ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਇਹ ਨਾਮ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ‘ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਣਾ ਯਾ ਨਾ ਮੰਨਣਾ ਇਹ ਇਕ ਅਡਰਾ ਸਵਾਲ ਹੈ? ਪ੍ਰੰਤੂ ‘ਬੀੜ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਲਿਖਣਾ’ ਅਡਰਾ ਸਵਾਲ ਹੈ? ਇਹ ਪਾਪ ਕਰਮ ਹੈ ‘ਜਿਹੜਾ ਛਮਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ’। ਇਹ ਸਿੱਖ ਗਿਆਨੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਖ

ਕੌਮ ਦਾ ਮੁਖਜ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਦਾ ਹੈ । ਸ੍ਰ: ਬ: ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤ ਨਿਰਣਯ ਸਾਗਰ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿੱਚ ਸਰਬਲੋਹ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾ: ੧੦ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ । ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਏਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਰੀਸਰਚ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ । ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰੀ ਰਾਏ ਦੇਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹਾਸਲ ਹੈ । ਉਹ ਸੂਤੰਤ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੀੜ ਵਿਗਾੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਮਿਲੋਣ ਦਾ ਇਓਂ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਮੂਲ ਨੂੰ ਹੀ ਗਲਤ ਰਾਹੇ ਪਾ ਦੇਵੇ । ਮੇਰੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਤੇ ਹਾਈਕੋਰਟ ਵਿੱਚ ਕੋਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ । ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਲੀ ਕਰਤੂਤ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਘੋਟੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਡਾ ਦੁਸਮਣ ਹੈ ।

ਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੧੦. ਸ਼੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਣ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਜੰਗਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਮੀਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ । ਏਥੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਅਪ ਚੰਗੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਖੋਜੀ ਗਿਆਨੀ ਸਨ । ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਗਿਆਤੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਸਾਧਾਰਣ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਦੇ ਪਾਸ 'ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ' ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਸੀ । ਬੀੜ ਪੰਜ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਹੀ ਸਾਡੀ ਬੀੜ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਸੀ । ਏਸੇ ਕਰ ਕੇ ਜਯਾਦਾ ਪੜਚੋਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੋਈ ਨੋਟ ਨਾ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਨਕਲ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੧੧. ਹੁਣ ਜੰਗਲ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਜੀ ਪੁੱਜੇ ਓਦੋਂ ਉਹ ਬੀੜ ਗਾਇਬ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ । ਬੁੰਗਾ ਦਮਦਮੀਆਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੀੜ ਮੌਜੂਦ ਸੀ । ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁਕਤਸਰ ਜੀ ਦੇ ਸਰਵਰ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕਾਰਯ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਦਮਦਮੀਆਂ ਦਾ ਬੁੰਗਾ ਮਹੇਤ ਕੁੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ । ਮਹੇਤ ਕੁੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਮਾਯਾ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਬੁੰਗਾ ਦੇ ਦਿਤਾ । ਸੰਤ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ । ਅਜ ਕਲ੍ਹ ਏਥੇ ਲੰਗਰ ਹੈ । ਮਹੇਤ ਕੁੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੁੰਗਾ ਤਾ ਦੇ ਦਿਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਹੜਾ ਸਾਮਾਨ ਸੀ ਓਹ ਆਪ ਲੈ ਗਿਆ । ਨਾਲ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਵੀ ਲੈ ਗਿਆ । ਜਿਸ ਦਾ ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਥੇ ਹੈ ? ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਦਰਸਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ।

ਸੱਖਰ ਸਿੰਧ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੧੨. ਉਦਾਸੀਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਨਖੰਡੀ ਜੀ (ਦੂਸਰੇ) ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਤੀਰਥ ਸਾਧੂ ਬੇਲਾ ਸੱਖਰ ਸਿੰਧ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਹੈ । ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਰਸਣ ਨੂੰ ਆਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੁਭ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਜਨਮ-ਸਫਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਨਖੰਡੀ ਜੀ ਪਰਮਹੰਸ ਉਦਾਸੀਨ ਸਨ । ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਸਿੰਧ ਦੇਸ਼ ਕਾਇਲ ਸੀ । ਇਸ ਸਥਾਨ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹੇਤ ਸ੍ਰਾਮੀ ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਪਰਮਹੰਸ ਉਦਾਸੀਨ ਮੁਨਿ ਸਨ । ਆਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਰਮ ਵਿਦਵਾਨ, ਮਿਲਣਸਾਰ, ਨੀਤੀ ਵੇਤਾ, ਬਾਲ-ਯਤੀ, ਪਰਮ ਤਯਾਗੀ, ਉਦਾਸੀਨ ਭੋਸ਼ ਦੇ ਪਰਮ ਭੂਸ਼ਣ, ਸਾਧੂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪਰਮਹਿਤਕਾਰੀ, ਖਟ ਭੇਖ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਿਤ, ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਰਖਣ ਵਾਲੇ, ਪਰਮਉਦਾਰ, ਸੁਭ ਗੁਣ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਧ ਦੀ ਗੁਰੂਤਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ । ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਨ ਹਥ ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਰੀ

ਖਜ਼ਾਨਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਥ ਲਿਖਤ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਹਥ ਲਿਖਤ ਪਰਮਸੰਦਰ ਬੀੜਾਂ ‘ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਸੰਦਰ ਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਮੁਰਤੀਆਂ ਵੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਖਿੱਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ’ ਕਈ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਾਧੂ ਬੋਲਾ ਤੀਰਥ ਜੱਖਰ (ਸਿੰਧ) ਵਿਚ ਇਕ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਬੀੜ ਵੀ ਪੰਜ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਏਸ ਵਿਚ ਤਤਕਰਾ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਇਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ੧੮੫੦ ਸੰਮਤ ਦੀ ਸੀ। ਅੱਖਰ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਗੋਲ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਕਸਮੀਰੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਬੀੜ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਸਹਵਨ ਕਲਮ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਨਕਲ ਸਾਡੀ ਬੀੜ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਵਾਧਾ-ਘਾਟਾ ਸੀ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬੀੜ ਸਨ ੧੮੪੭ ਦੇ ਪਾਰਟੀਸਨ ਸਮਯ ਨਾਸ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੧੩. ਸਿੰਧ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਸਮਝ ਚੁਕਾ ਸਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਏਹੋ ਹੀ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜ ਅਧਯਾਯ ਤੱਕ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪੂਰਣ ਹੈ। ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਇਆ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪਟਿਆਲੇ ਨਿਰਮਲ ਆਖਾੜੇ ਦੇ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੀੜ ਹੈ। ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਨਿਸਚਯ ਵੀ ਬੱਝ ਗਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਨੋਟ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਕੋਈ ਬੀੜ ਹੈ—ਜਿਸ ਤੋਂ ਰੀਸਰਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਪਟਿਆਲੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਏਥੇ ਨਿਰਮਲ ਆਖਾੜੇ ਦੇ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੀੜ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੋਤੀ ਬਾਗ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਪਰ ਕੋਈ ਬੀੜ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਮੋਤੀ ਬਾਗ ਦੇ ਪਾਸ ਜਥੇਦਾਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੁਢਾ ਦਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਖੋਜਿਆ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੁੱਖੇ ਵਾਲੀ ਬਗੀਚੀ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਹੈ। ਤਾਂ ਮੈਂ ਓਥੇ ਪੁੱਜਾ। ਓਥੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੋਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੁਢਾ ਦਲ ਵਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਸਤਕਾਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਵਰਤਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਹੋਈ ਜਿਲਦ ਨਹੀਂ। ਸੰਚੀਆ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਖਸੀ ਹੋਈ ਇਹ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣਾ ਖਰੜਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਚੀਆਂ ਲੈ ਆਏ। ਜਾਂ ਮੈਂ ਦਰਸਣ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਅਨਜਾਣ ਜਹੇ ਪੁਰਸ ਦੀਆਂ ਅਜ ਕਲ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਕਾਗਜ਼ ਵੀ ਚੰਗੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਚੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਚਾਟੜਾ (ਚੋਲਾ) ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਹਮੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਓਥੇ ਉਹ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੇ ਬੁੱਝੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਨਕਲ ਕਰ ਕੇ ਭੇਜਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਬੀੜ ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੀੜ ਨਾਲ ਮਿਲੋਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ ਆਦਿਕ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ‘ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬੀੜ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਕਿਤਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲੀ’ ਵੇਖੀ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕੀ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਹੈ? ਯਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਵੀ ਹੈ? ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਹਮੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਲਿਖ ਕੇ ਪੁੱਛ ਲਵੋ। ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਤੜਕਾ ਲਿਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖ ਰੀ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਚੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਨਕਲ ਨਹੀਂ? ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਖਜ਼ਾਲ ਫੁਰਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਹਮੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਣ ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਹਿੱਸਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ—ਇਹ ਇਛਾ ਕਈ ਸਾਲ ਬਣੀ ਰਹੀ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਖਰੜਾ ਵੀ ਪ੍ਰਯਾਜ, ਉਦਾਹਰਣ, ਫੁਟ ਨੋਟ ਅਤੇ ਅਰਥੀ,

ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਟੀਕਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੧੪. ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਨੇ ਸਨ ੧੬੫੯ ਵਿੱਚ—ਸੈਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੁਬਾਰਾ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮਾਯਾ ਵੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚੋਂ ਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । ਸੈ ਨੇ ੧੬੫੯ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ੧੫ ਦਿਣ ਪਹਿਲੋਂ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਵੱਡੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਜੋਗਿੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਛੋਟੇ ਪੁਜਾਰੀ ਗਜਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਹੇਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸੋਢੀ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ੭੮ ਪੜ੍ਹੇ ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦੇ ਹਨ ਲਿਖ ਲਏ । ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਕਲਮਾਂ ਤਾਂ ਸਿਆਣੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਯੋਗਜ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੇ ਅਵਧੀ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਕਾਫੀ ਅਸਰ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ 'ਕਹੇਉ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਕਹੇਉ' ਆਦਿਕ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਅਵਧੀ ਹਿੰਦੀ ਅਥਵਾ ਗੋਸ਼ਾਮੀ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮ-ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ (ਰਾਮਯਣ) ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਹਨ । ਸ਼ਰੀਆ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਵੀ ਸੰਮਤ ੧੮੪੦ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਕਾਗਜ਼ ਕਸਮੀਰੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਲਿਖਾਰੀ ਲੋਕ ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਦੇ ਸਨ—ਇਹ ਕਾਗਜ਼ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ । ਲਿਖਤ ਬੜੀ ਬਰੀਕ ਹੈ । ਜਿਲਦ ਕਿਤਾਬੀ ਸਾਇਜ਼ ਦੀ ਹੈ । ਏਸ ਵਿੱਚ 'ਦੇਵੇਸ਼ਵਰ' ਸ਼ਬਦ ਖਾਸ ਵੇਖਣ ਯੋਗਜ਼ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਸਰੂਪ 'ਦੈਸ਼ਵਰ' ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਜਲ ਕਾਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸਰੂਪ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਇਹ ਲਿਖਾਰੀ ਅਸੁੱਧ ਲਿਖੇ ਗਏ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਹੜਤਾਲ ਢੇਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ ਬਲਕਿ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਹੀ ਅਖਰ ਲਿਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਤੁਕਾ ਪੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ । ਸੈਂ ਓਥੇ ਸਫੈਦਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਜੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਨੇ ਸਮਯ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਹਰਨਾਂ ਬੀੜਾਂ 'ਚੋਂ ਪਾਠ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ । ਏਸ ਬੀੜ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੋ ਹਨ, ਪੰਨੇ ੧੪੩ ਤੋਂ ਦੂਜਾ ਲਿਖਾਰੀ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਬੀੜ ਲਿਖੀ ਹੈ । ਬੀੜ ਦੇ ਸੰਪੂਰਣ ਅੰਗ ਹਿੰਦੀ ਵਾਂਗੂ ਲੰਮੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਡੰਡੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਲਿਖਾਰੀ ਇਕੋ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਫਰਕ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੈ । ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਅਖਰ ਵਧੀਕ ਸੁਧਰੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸ਼ਕਿਸਤਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਪੰਨੇ ੧੪੨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਅੱਧਾ ਪੜ੍ਹਾ ਭੁਲ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਜਿਸ ਉਤੇ ਛੰਦ ਅੰਕ ੨੭੩੩ ਅਤੇ ੨੭੩੩ ਤੇ ਲਕੀਰਾ ਫੇਰ ਕੇ ਕੋਟਿਆਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੧੪੩ । ਪੰਨੇ ੧੪੨ ਉਤੇ ਛੰਦ ਅੰਕ ੨੭੩੨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਛੰਦ ਅੰਕ ੨੭੩੩ ਤੇ ੨੭੩੪ ਕਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤਾਂ ਵੀ ਪਾਠ ਛੰਦ ਅੰਕ ੨੭੩੩ ਤੋਂ ਹੀ ਸੁਰੂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਛੰਦ ਅੰਕ ੨੭੨੭ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਖਜਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੀੜ ਦੋ ਬੀੜਾਂ ਤੇ ਨਕਲ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਪੰਨੇ ੧੪੩ ਛੰਦ ਅੰਕ ੨੭੨੭ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਇਕ ਬੀੜ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਨਕਲ ਦਾ ਖਜਾਲ ਹੈ ਅੰਕ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਖਜਾਲ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਛੰਦ ਅੰਕ ਕਰੀਬਨ ਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਗਲਤ ਹਨ । ਅਜੀਂ ਆਪਣੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਕਾਫੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜੇ ਵੀ ਛੰਦ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਦਿਮਾਗ 'ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ । ਅਗੇ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇਣਗੇ ਅਪਨਾਵਾਂਗੇ । ਇਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਤੋਤ੍ਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ੬੨ ਛੰਦ ਹਨ । ਪੰਜਵੇਂ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੩੧੨, ੩੧੩ ਤੇ ੩੧੪

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਤੋਤ੍ਰ “ੴ ਬਿਸਨੁਪਦ ਸੰਕਰ ਚਰਪਦ ਖਿਮਤ੍ਰੇਤੂ ॥ ਸੁਨਹ ਸੰਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੁਨੀਤਾ” ॥ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਸ ਬੀੜ ਦੇ ਬਾਕੀ ਬੀੜਾਂ ਨਾਲੋਂ ੧੮੩੩ ਛੰਦ ਵਧੀਕ ਹਨ। ਏਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ੧ ਮੱਛ, ੨. ਕੱਛ (ਕਮਠ) ੩. ਮੋਹਨੀ, ੪. ਸੰਕਰ ਹੋਤ੍ਰ ਮੋਹਨੀ, ੫. ਵਾਰਾਹ, ੬. ਨਰਸਿੰਹ, ੭. ਬਾਵਨ, ੮. ਬੀਜਰਾਮਾਯਣ, ੯. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹਨ। ਚਵੀਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਬਉਧ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਏਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ੧੦ ਹੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਮੋਹਨੀ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੋ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਛੀਰਸਮੰਦ੍ਰ ਮੰਥਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸਿਵ ਜੀ ਵਾਸਤੇ। ਏਸ ਬੀੜ ਦੇ ਕੁਲ ਪੰਨੇ ੩੯੦ ਹਨ। ਮੋਰੀ ਰਾਇ ਵਿੱਚ :—ਇਹ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮਯ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਹੋਰ ਬੀੜਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ—ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਨ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਏਹੋ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਸਕਿਸਤਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ (ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ) ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੧੫. ਸ੍ਰੀ ਸਚਖੰਡ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਦੇੜ B. C. ਤੋਂ ਕਰੀਬਨ ੮ ਮੀਲ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਹੀਰਾ ਘਾਟ ਅਤੇ ਸਿਕਾਰ ਘਾਟ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਵੀ ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗੇ ਵਾਗੁ ਹੀ—ਪੂਜਨ “ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ” ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਸੰਨ ੧੯੩੧ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਓਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਵਕੀਲ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵੀ ਸੀ। ਸ੍ਰਧਾ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਮੈਂ ਓਦੋਂ ਦਰਸ਼ਣ ਕਰ ਚੁਕਾ ਸਾਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਓਦੋਂ ਨਾਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਇਹ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਥੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਏਡਾ ਵਡਾ ਕੰਮ ਕਰਵੋਣਾ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਰੀਸਰਚ ਦਾ ਸਵਾਲ ਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਨੂੰ ਏਸ ਬੀੜ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਹੈ ਸੀ—ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰੀਸਰਚ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈਣਾ ਮੇਰਾ ਅਧਯਾਤਮ ਕਰਮ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਏਸ ਬੀੜ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਵਿੱਚ ਔਣਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ :—

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਕੀਲ ਦੱਖਣੀ ਸਨ। ਆਪ ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸੂਧਾਲੂ ਅਤੇ ਖੋਜੀ (ਰੀਸਰਚ ਸਕਾਲਰ) ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਦੋ (੧ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੀੜ ਅਤੇ ੨ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ) ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚੇ ? ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਦਰਸ਼ਣ ਕਰਵੋਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਦੇ ਸੂਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਣ ਕਰਵਾਂਦੇ। ਕਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਾਲ ਦੀ ਅਗਨਿ ਵਿੱਚ ਲਯ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਧੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਾਲੇ ਆਦਿਕ ਸੰਬੰਧੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਵੀ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਏਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ ਵੀ ਆ ਵੜਿਆ। ਓਨ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਲਿਆ ਦੇ ਤੌਰ ਫੇਰ ਦਿੱਤੇ। ਏਸ ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਰਤਨੀ (ਸ਼ਰਾਬ) ਨੇ ਪੈਰ ਜਮਾ ਲਏ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਪੰਜਰਤਨੀ (ਸ਼ਰਾਬ) ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਰੇਤ ਦੀ ਕੰਧ ਵਾਗੂ ਕੁਝ ਹੀ ਸਮਯ ਵਿੱਚ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ ਦੇ ਨਹੁੰ ਬਰੋਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ, ੩੨੫ ਸਿੰਘ ਘਤਾਣੇ, ਸੌਢੀ, ਬੇਦੀ, ਤ੍ਰੋਹਣ, ਕੱਲੇ, ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪੁਜਾਰੀ, ਮਹੇਤ, ਅਤੇ ਨਿਹੰਗ ਏਸ ਪੰਜਰਤਨੀ ਦੇ ਪਰਤਾਪ ਨਾਲ ਹੁਣ ਤੱਕ ਰੁਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ—ਇਹ ਵਿਚਾਰੇ ਕਿਸ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਝੀ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਆ ਜਾਵੇ—ਫੇਰ ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਨੇ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਸੀ ? ਜਿੱਥੇ ਇਹਨਾਂ ਹੋਰ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਫੂਕਿਆ। ਓਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬੀੜਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਪੈ ਗਈ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਠੀ ਦੇ ਪਾਸ ੧੪੦੦ ਚੰਦਾਂ ਸੇ ਰੂਪੇ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਮਨੀ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਡੀ ਬੀੜ ਵੇਚੀ । ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਹਨੂਮਾਨ ਰੋਡ ਕਨਾਟ ਪਲੇਜ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਏਸ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਪਤ੍ਰੇ ਅਤੇ ਦੋ ਦੋ ਬੇਤ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਦੁਹੰ ਥਾਂਈਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਸਤ—ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮੌਜੂਦ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਹੁਣ ਛਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਉਹ ਕਾਫੀ ਅਸੁੱਧ ਹੈ । ਏਸ ਦਾ ਪਾਠ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਸੁਧਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਸੀ—ਉਸਦਾ ਜਿਕਰ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਧੁਨਿ ਵੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਗਜ਼ਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੁਣ ਹੈ । ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੋਠੀ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਰਮਪਤਨੀ ਰਾਣੀ ਸਾਹਿਬਾ ਬੜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੁਧਾਲੂ ਹੈ । ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਸੀ । ਓਸ ਬਾਰੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਬੀੜ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ੩੦੦ ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣੇ ਧਰ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਹਰਤ ਸ੍ਰੀ ੧੦੮ ਪਰਮ ਸਤਕਾਰ ਯੋਗਜ, ਉੱਜਲ ਮਸਤਕ, ਸੁਭ ਆਚਾਰੀ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਪੰਥ ਭੂਸਣ ਮਹਾ ਉਪਕਾਰੀ ਪਰਮ-ਤਯਾਗੀ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਬਿਬੇਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਥੇਦਾਰ ਮਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਸਚਖੰਡ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਦੇੜ B.C ਦੇ ਕੰਨਾ ਤੱਕ ਪੁੱਜੀ । ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਘਰ ੩੦੦ ਰੁਪਿਆ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਏਸ ਤਰਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾਂ ਕਹੋ ? ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਗਹਿਣੇ ਧਰ ਗਿਆ ਹੈ ? ਬਲਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਜਥਾ ਬਣਾ ਕੇ ਬੀੜ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪੁਚਾ ਦਿਓ ਅਤੇ ਇਹ ਮਾਯਾ ਵੀ ਲੈ ਲਵੋ । ਇਓ ਕਹੋ ? ਕਿ 'ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਹੁਣ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ' ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਪੁਚਾ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਤਰਾਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੇ ੩੦੦ ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਲੈ ਕੇ ਓਹ ਬੀੜ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਵਿਖੇ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੀ । ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਹੁਣ ਏਥੇ ਰੋਜ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਮਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ । ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇਗੀਏ ਵੀ ਪਰਲੋਕ ਚਲੇ ਗਏ । ਹੁਣ ਏਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਕੋਈ ਯੋਗਜ ਪੁਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਮਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂਨੂੰ (ਸ਼੍ਰੀਮੀ ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ ਨੂੰ) ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਸਾਹਿਬ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਛਪਵਾਈ ਵਾਸਤੇ ਠੋਕਰਾਂ ਨਾ ਖਾਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਹੀ ਮਾਯਾ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਛਪਵਾਈ ਤੇ ਸ਼ਰਚ ਹੋਣੀ ਸੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਂਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕਯ ਨਹੀਂ ਫਿਰ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਕਾਲ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ?

ਮੈਂ ੨੧-੩-੫੯ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜਾ । ਅਗੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਏਸ ਥਾਂ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਂਨੂੰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਹੀ ਦਰਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ । ਮੈਂ ਇਸ ਬੀੜ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਿਆ । ਏਸ ਦੇ ਅੱਖਰ ਗੋਲ ਦਸਦਮੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਕਾਰਜ ਕਸਮੀਰੀ ਹੈ । ਹਾਸ਼ੀਏ ਦੀ ਲਾਇਨ ਖਿਚਾਈ ਦੋ ਕਾਲੀ ਅਤੇ ਇਕ ਹੜਤਾਲੀ ਲਾਇਨ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਏਸ ਉਤੇ ਲਿਖ ਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇ ਮੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋਂ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧਿ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੀ ਹੀ ਪੂਰੀ ਨਕਲ ਹੈ । ਸਬਦ ਜੋੜ ਵੀ ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਲਿਖ ਹੋਏ ਹਨ । 'ਭਯੋ' ਨੂੰ 'ਭਏਓ' ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜ਼ਜਾਦਾ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਤਾਕਿ ਪੂਰੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਵੀ । ਇਹ ਨਿਹੰਗ ਰਾਜ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋਂ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਗਈਆਂ—ਓਹ ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲੋਣੀਆਂ ਸਨ । ਵਾਹ ਵਾਹ !! ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਫਿਰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਅਦਰ ਅਤੇ ਕੋਈ ਨਿਰਦਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਵੈਰੀ ਵੀ ਹੋਣ । ਜਿਸਥਾ 'ਚੋਂ ਮੈਂਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪੂਰਣ ਛਪਵਾਈ ਲਈ ਮਾਯਾ ਦੀ

ਆਸ਼ਾ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਣ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਕੌਤਕ ਹਨ। ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਸਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੈਂ 'ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ' ਤੇ ਮਹਾ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਇਆਂ ਨਾਮੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਵਿੱਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਸਨ ੧੯੫੬ ਵਿੱਚ ਛਪ ਚੁਕਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (ਜੀਂਦ) ਵਾਲੀ ਬੀੜ

੧੬. ਸਨ ੧੯੩੬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜੀਂਦ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦੀ ਖਬਰ ਸੰਗਰੂਰ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਓਂ ਜਿਓਂ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਦਰਸਣ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਤਿਓਂ ਤਿਓਂ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਨਿਸਚਯ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਇਕੋ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਸਚਯ ਪਟਿਆਲੇ ਦੀਆਂ ਸੰਚੀਆਂ ਤੋਂ ਬਦਲਿਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫਲ ਲਗਾ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਵਾਲਾ ਪਾਠ ਵੀ ਲਿਖ ਲਿਆ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁਣ ਹੋਰ ਤਲਬ ਵਧ ਗਈ ਕਿ ਬੀੜਾਂ ਵੀ ਮਿਲਾਈਆਂ ਜਣ। ਏਸੇ ਹੀ ਧੁਨਿ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸਨ ੧੯੬੪ ਵਿੱਚ ਜੀਂਦ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਣ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਦੇੜ B. C. ਦੀ ਪੂਰੀ ਨਕਲ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਪਾਠਾਂਤਰ ਤਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸਹਵਨ ਹੀ ਬਣ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਸੋ ਏਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਤਤਕਰਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜ ਅਧਯਾਯ ਟੁਕ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾ ਤਤਕਰੇ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਜ ਅਧਯਾਯ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਪੰਨੇ ੬੨੬ ਤੇ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਪਤਾ ਸਫੈਦੇ ਵਿੱਚ ਯਾ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਾਲੇ ਪੰਨੇ ਉਪਰ ੬੩੧ ਅੰਗ ਹੈ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ੪ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖਾਰੀ ਕਿਤੇ ਕੁਲ ਨਾਲ ਛਡ ਗਿਆ ਹੈ ਯਾ ਸਫੈਦੇ ਦੇ ਹੀ ਚਾਰ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪਿਛੋਂ ਜਿਲਦ ਬੰਨਣ ਵੇਲੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਏਸ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸਾਫ ਤੇ ਸੁਥਰੀ ਲਿਖਤ ਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਆਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਬੀੜ ਦੇ ਪੰਨੇ ੪੯੮ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਹੋਰ ਹੋ ਅਤੇ ਲਿਖਾਈ ਵੀ ਹੋਰ ਹੱਥ ਦੀ ਹੈ। ਪੰਨੇ ੪੮੮ ਤੇ ੪੯੯ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਪੜ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਬੀੜ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੁਧਾਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ੨੯੯ ਅੰਗ ਦੇ ਦੋ ਪੰਨੇ ਹਨ। ਇਕ ਪਤਾ ਸੁਧਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਹੈ। ਬੀੜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੰਨੇ ੭੬੩ ਹਨ। ਓਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪੜ੍ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾ ਦਾ ਪਾਠ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾ ਸਕਿਆ। ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਅਗਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਵਾਂਗਾ।

ਮੇਰਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਇਹੋ ਬੀੜ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗੇ ਲਈ 'ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਨਕਲਾਂ ਨਾ ਹੋਣ' ਦੇ ਖਜਾਲ ਨਾਲ ਏਸ ਨੂੰ ਜੀਂਦ ਵਿੱਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਏਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਵੀ ਏਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਜੀਂਦਪਤਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਰਾਜਾ ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਮਤ ੧੯੨੧ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਮਿਲੀ। ਆਪ ਬੜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੁਧਾਲੂ ਅਤੇ ਸਨਾਤਨੀ ਖਜਾਲਾਤਾ ਦੇ ਸਨ। ਗੱਦੀ ਮਿਲਣ ਵੇਲੇ ਰਾਜੇ ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਯੂ ੩੦ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਧਰਮ ਕਾਰਜਾਂ ਵਲ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਵਧਾਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਚਹੁਆ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਅੱਗੇ ਤਾਲਾਬ ਅਤੇ ਮੰਦਿਰ ਬਣਵਾਏ। ਚਹੁਆ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਤਨਖਾਹਾਂ ਤੇ ਪੈਡਿਤ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਰਖੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਤੇ ਅਦਮੀ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਭੇਜ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੀਆਂ। ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਜਿਹੜੇ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਮਿਲੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੱਟੂ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਚੰਗਾ ਮੁਤਾਲਿਆ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੀੜ ਕੱਟੂ ਵਾਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ (ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸੀਂ ਪਿਛੇ ਨੰ. ੬ ਵਿੱਚ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ) ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਯਥਾਰ੍ਹਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਪਸੰਦ ਨਾਂ ਕੀਤਾ।

ਬਹੁਤਿਆਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਧਯਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬਲੋਹ 'ਚੋਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਹੋਰ ਨਕਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਉਹ ਬਾਬਾ ਧਯਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਜਿਹੜੀ ਅਸਲ ਕਾਪੀ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲਿਆਈ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਪਬਲਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰੀ ਗਯਾਨੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਜੀ ਦੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਏਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਹੜੀ ਬੀੜ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਵਾਂਗ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਕਿਉਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਯਥਾਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। “ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਰਾਪ ਨ ਮਿਲਣੇ ਸੁਰ ਹੋ ਜਾਣ” ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਕਾਯਲ ਹੋ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਬੀੜਾਂ ਜੀਂਦ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਉਹ ਬੀੜ ਤਾਂ ਏਥੇ ਜੀਂਦ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚੂਹਿਆਂ ਨੇ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੀ ਮਿਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਏਥੇ ਘੱਟ ਖੋਜੀ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਉਹੋ ਬੀੜ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਦਰ ਨਕਲ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਦਮਦਮੀਆਂ, ਕੱਟੂ-ਨਿਵਾਸੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਆਂ ਯਾ ਸੰਗਰੂਰ ਨਿਵਾਸੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦਾ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ ਮਤਾਲਿਆ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਧਯਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ 'ਚੋਂ ਵੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਕੱਢੀ ਸੀ। ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਬਲੋਹ ਵਾਲੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੇ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਆਪਣਿਆਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਤਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਰਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਨਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਨਿਰਣਯ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਮੇਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੋ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਸਣਨ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਗਯਾਨੀ ਹਾਜ਼ਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਮੇਰੇ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚਾਰ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਸ਼ੇਖੇ ਪਿੰਡ (ਪਟਿਆਲੇ) ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਬੀੜ ਸੁਣੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਣ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ ਕੋਰਾ ਹੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਅਜੇ ਬੇਪਾਯਾਂ ਹੈ।

ਪੰਜ ਅਧਯਾਯ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ੧ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਹੀਦ ਬਾਗ (ਜਿਲਾ ਰੋਪੜ) ੨. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡਿਉੜੀ (ਸੰਗਰੂਰ), ੩. ਸਮਾਧਾਂ (ਸੰਗਰੂਰ) ੪. ਗੋਰਮਿੰਟ ਲਾਇਬਰੇਰੀ (ਪਟਿਆਲਾ), ੫. ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੬. ਕੱਟੂ (ਨਾਭਾ), ੭. ਕੱਟੂ (ਨਾਭਾ) ਵਿਰਹੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ੧ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦਾ ਬੁੰਗਾ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਦੇੜ B. C. 1 2. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਦੇੜ B. C. 1 3. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜੀਂਦ 4. ਸ੍ਰੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਸੁੱਖੇ ਵਾਲੀ ਬਗੀਚੀ ਵਾਲੇ ਮਹੰਤ ਦੇ ਪਾਸ 5. ਸ੍ਰੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੁੱਖੇ ਵਾਲੀ ਬਗੀਚੀ 'ਚੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸੋਚੀਆ ਵੀ ਉਹ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਣ ਦਾ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ ਸੀ ਉਹ ਇਹ ਹਨ :—੧. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚੜ੍ਹਾਰ ਕਸਮੀਰ, ਇਹ ਬੀੜ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰੰਗ ਪਾਸ ਸੀ। ਸਨ ੧੯੪੭ ਦੀ ਪਾਰਟੀਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਧਰ ਗਈ ਹੈ ?

੨. ਸਹੀਦ ਗੰਜ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ—ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਇਹ ਬੀੜ ਅਕਾਲੀ ਐਂਦੋਲਨ ਸਨ ੧੯੨੦ ਵਿੱਚ

ਏਥੋਂ ਗਾਇਬ ਹੋਈ ਹੈ ।

੩. ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾਕਟਰ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ । ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਨੂੰ ਸਨ ੧੯੪੭ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ ਸੀ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਬੀੜ ਬਚੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ :—

੧. ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਤੇ ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੇ ਜੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ੭੮ ਪਤ੍ਰੇ ਸਨ ੧੯੪੫ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ । ਜੋ ਮੈਂ ਵੇਖੇ ਹਨ ।

੨. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਪਾਸ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੀ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ।

੩. ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੁਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਿਬੇਕਸਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਆਇ ਸੀ । ਆਪ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਹੁਣ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਛਪਵਾਈ ਵਾਸਤੇ ਆਈ ਸਹਾਯਤਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ : —

੨੫੦— ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸਟੇਟ ਦਿੱਲੀ ।

੧੦੦— ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੰਸ ਗੰਜ ਦਿੱਲੀ ।

੧੦੧— ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਾਣੀ ਸਾਹਿਬਾ ਜੀ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਠੀ ਹਨੂਮਾਨ ਰੋਡ ਦਿੱਲੀ ।

੧੦੧— ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਧਰਮਪਤਨੀ ਡਾਕਟਰ ਨਰੈਣਦਾਸ ਜੀ ਟੋਹਾਣਾ ਜ਼ਿਲਾ ਹਿਸਾਰ ।

੫੧— ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਤਸੰਗ ਸਭਾ ਟੋਹਾਣਾ ਜ਼ਿਲਾ ਹਿਸਾਰ (ਹਰਿਆਣਾ) ।

੫੦— ਸੰਗਤ ਖੋਸੇ ਪਾਂਡੋ ਕੇ (ਮੋਗਾ) ਮਾਰਫਤ ਗਿਆਨੀ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਈ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰੰਥੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਹਰੇਕ ਸੱਜਣ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਸਕੀਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਪਾਸੇ ੧੦੦— ਸੈ ਰੁਪਿਆ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੦-੬-੬੮ ।

ਸੰਪਾਦਕ—ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ

ਸ਼੍ਰੀਮੀ-ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ—ਉਦਾਸੀਨ ਗਿਆਨੀ

ਕਾਂਤੇਸ਼ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਫਾਰਮੇਸੀ ਕਪੂਰਥਲਾ (ਪੰਜਾਬ) ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਹਰਖ ਛਪਯ ਤੁ ਬਲ ॥

ਸੋਭਤ ਬਿਸੁ ਬਿਭੂਤਿ, ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਫਰ ਪਾਵਨ ॥ ਘਨੰ ਨਯਨ ਘਨ-ਸਯਾਮ, ਘਟਾ ਲੱਜਿਤ ਪਿਖਿ ਸਾਵਨ ॥
 ਨਵਲ ਮਨੋਹਰ ਅੰਗ, ਮੈਨ ਬਪੁ ਛਟਾ ਬਿਰਾਜਤ ॥ ਨੂਪਰ ਦ੍ਰਵਤ ਰਸਾਲ, ਸਿੰਧੁ ਬਾਰਿਦ ਧੁਨਿ ਲਾਜਤ ॥
 ਗਦਾ ਗਰਿਸ਼ਟ ਤ੍ਰਿਸੁਲ ਅਸਿ, ਸੰਖ ਚਕ੍ਰ ਸਾਰੰਗ ਧਰੇ ॥ ਸ਼ੇਸ਼ਾਸਨ ਬਨਮਾਲ ਉਰ, ਕਟਿ ਕਿੰਕਨਿ ਨੇਵਰ ਝਰੇ ॥੧੦॥
 ਗੁੰਜਤ ਭਿੰਗ ਕਮੋਲ, ਅਧਰ ਮਧੁ ਕਮਲ ਬਿਗੰਸੈ ॥ ਖੰਜਨ, ਕੰਜ, ਮਗਲ, ਮੀਨ, ਪਿਕ, ਮੋਰ ਰਹੱਸੈ ॥
 ਹਿਯ ਦੁਰਜਨ ਦਾਰਮ ਦਰਕ, ਦੁਤਿ ਦੇਖ ਨ ਸੱਕੈ ॥ ਦਸਨਨ ਪਾਂਤ ਤਰੰਗ ਗੰਗ, ਕਰਿ ਕੇਹਰਿ ਲੱਕੈ ॥
 ਮ੍ਰਿਗਮਦ ਬਾਸ ਕਪੂਰਗਤਿ, ਗਤਿ ਗਯੰਦ ਬਪੁ ਕਮਲ ਭਨਿ ॥ ਕਦਲਿ-ਜੰਗ ਦ੍ਰਿਗ-ਕੰਜ ਹਰਿ, ਸੇਸ ਛਤ੍ਰ ਸਿਰ ਚੁਰਤ ਫਨਿ ॥੧੨॥
 ਕੋਟ ਸੂਰ ਦੁਤਿ ਦਿਪਤਿ, ਤੇਜ ਕਰ ਚੱਛੁ ਭਾਨੁ ਜਹਾਂ ॥ ਕੋਟ ਇੰਦੁ ਮੁਖ ਲਸਤ, ਪ੍ਰਭਾ ਸੀਤਲ ਮਲਯਾ ਕਹਾਂ ॥
 ਕੋਟ ਬ੍ਰਹਮ ਸਿਵ ਰੁਦ੍ਰ, ਕੋਟ ਬਾਸਵ ਜਹਾਂ ਬਪੁ ਮਹਿ ॥ ਕੋਟ ਬਿਸਨੁ ਅਰੁ ਜਿਸਨੁ, ਕੋਟ ਨਾਰਦ ਪ੍ਰਹਲਾਦਹਿ ॥
 ਸਕਲ ਬਿਸੁ ਜਹਾਂ ਮਾਹਿ ਬਸਿ, ਅਤਿ ਬਲਿਸ਼ਟ ਜਲ ਬਲ ਭਰਨ ॥ ਕੋਟ ਸ਼ੇਸ਼ਫਨਿ ਛਤ੍ਰ ਸਿਰ, ਬਿਸੁ ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਕਰਨ ॥੨॥
 ਕੋਟ ਸਾਰਦਾ ਦੇਵਜ, ਮੀਨ ਸੂਕਰ ਕੂਕਰ ਭਨ ॥ ਕੋਟ ਬਾਯੁ ਛਿਤਿ ਗਗਨ, ਕੋਟ ਬਾਰਧਿ ਬਨ ਕਾਨਨ ॥
 ਕੋਟ ਅਨਲ ਪਾਤਾਲ, ਕੋਟ ਗਿਰਿ ਕਨਕ ਹਿਮਾਚਲ ॥ ਕੋਟ ਧਰਮ ਯਮਰਾਜ, ਕੋਟ ਯਮ ਯਖਯ ਮਹਾਬਲ ॥
 ਕੋਟ ਇੰਦੁ ਉਪਇੰਦੁ ਬਨ, ਸਪਤ ਰਿਖੀ ਨਰ ਸੁਰਾਸੁਰ ॥ ਅਤਿ ਬਲਿਸ਼ਟ ਸੁ ਸ੍ਵਰੂਪ ਹਰਿ, ਨਮੋ ਨਮੋ ਪਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ॥੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਪਨਯਾਕੀ ਦੇਵ ਪਲਾਸੀ ਚਰਪਦ ਬਖਸ਼ਸ ਹਜ਼ੂਰ ॥

ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ ॥ ਖਾਲਸਹ ਮਹਿ ਹਉਂ ਕਰਹੁ ਨਿਵਾਸ ॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਮੁਖ ਹੈ ਅੰਗ ॥ ਖਾਲਸੇ ਕੇ ਹਉ ਬਸਤਿ ਸਦ ਸੰਗ ॥੧॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਇਸ਼ਟ ਸੁਹਿਰਦ ॥ ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਕਹਿਯਤ ਬਿਰਦ ॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਪੱਛ-ਰੁ ਪਾਦ ॥ ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਸੁਖ ਅਹਿਲਾਦ ॥੨॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ਸਖਾਈ ॥ ਖਾਲਸਾ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਖਦਾਈ ॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੀ ਸੋਭਾ ਸੀਲ ॥ ਖਾਲਸਾ ਬੰਧੁ ਸਖਾ ਸਦ ਡੀਲ ॥੩॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੀ ਜਤਿ ਅਰੁ ਪਤਿ ॥ ਖਾਲਸਹਿ ਸੋ ਮਾਕਹੁ ਉਤਪਤਿ ॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਭਵਨ ਭੰਡਾਰਿ ॥ ਖਾਲਸਹਿ ਕਰਿ ਮੇਰੇ ਸਦਕਾਰਿ ॥੪॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਸੂਜਨ ਪਰਿਵਾਰੁ ॥ ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਕਰਤਿ ਉਧਾਰੁ ॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਨ ॥ ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਕੀ ਜਾਨ ॥੫॥
 ਮਾਨ ਮਹਤ ਮੇਰੇ ਖਾਲਸਾ ਸਹੀ ॥ ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਸ੍ਵਾਰਥ ਕਹੀ ॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਕਰੈ ਨਿਰਵਾਹ ॥ ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਦੇਹ ਅਰੁ ਸਾਹ ॥੬॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਧਰਮ-ਰੁ ਕਰਮ ॥ ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੁ ਭੇਦ ਨਿਜ ਮਰਮ ॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ॥ ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਸੂਜਨ ਸੂਰਾ ॥੭॥
 ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਬੁਧਿ-ਰੁ ਗਯਾਨ ॥ ਖਾਲਸਹਿ ਕਾ ਹਉਂ ਧਰਹੁ ਧਯਾਨ ॥
 ਉਪਮ ਖਾਲਸਹਿ ਜਾਤਿ ਨ ਕਹੀ ॥ ਜਿਹਵਾ ਏਕ ਪਾਰੁ ਨਹਿ ਲਹੀ ॥੮॥

ਸ਼ੇਸ਼ ਰਸਨ ਸਾਰਦ ਸੀ ਬੁਧਿ ॥ ਤਦ੍ਯਪਿ ਨ ਉਪਮਾ ਬਰਨਤਿ ਸੁਧਿ ॥

ਯਾ ਮਹਿ ਰੰਚਿ ਨ ਮਿਥਯਾ ਭਾਖੀ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਸਾਖੀ ॥੯॥

ਰੋਮ ਰੋਮ ਰਸਨਾ ਜੋ ਪਾਵਹੁ ॥ ਤਦ੍ਯਪਿ ਨ ਖਾਲਸ ਜਸਹਿ ਤਰਾਵਹੁ ॥

ਹੋ ਖਾਲਸਹਿ ਕਹੁ, ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ॥ ਓਤਪੋਤ ਸਾਗਰ ਬੂੰਦੇਰੋ ॥੧੦॥

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਪੁਰੁਖ ਕੀ ਫੌਜ ॥ ਪ੍ਰਗਟ੍ਯੋ ਪਰਮਾਤਮ ਕੋ ਮੌਜ ॥੧॥ ਰਹਾਉ × × ਦਸਕ ੧ ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਪੁਨਯਾਕੀ ਸਲੋਕ ਬਾਰਵਾਂ ਰਹੋਵਾ ॥

ਖਾਲਸੇ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਿ, ਸੁਤ, ਵਿਤ, ਕੋਸ ਭੰਭਾਰੁ ॥ ਰਾਜ, ਮਾਲ, ਸਾਦਨ—ਸਕਲ, ਪੁਤ੍ਰ, ਕਲਿਤ੍ਰ, ਬਿਵਹਾਰ ॥੧॥

ਲਸਕਰ, ਨੇਬ, ਖਾਸ, ਭਿਤ੍ਰ, ਅਨੁਚਰ, ਦਾਸੀ, ਦਾਸ ॥ ਮਿਤ੍ਰ, ਕੁਟੰਬ, ਧਨ, ਭਵਨ ਮਮ, ਸਮਿਧਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਿ ਤਾਸ ॥੨॥

ਗਿਰੰਬਾਰੀ ਅਰੁ ਸਾਹਿਬੀ, ਤਨੁ, ਮਨੁ, ਪਿੰਡ, ਪ੍ਰਾਨ ॥ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਖਾਲਸਹਿ ਕਰ ਮਿਲਜੋ, ਦਾਨੁ, ਮਾਨੁ, ਸਨਮਨੁ ॥੩॥

ਕ੍ਰਿਪਾਵੰਤ ਖਾਲਸਾ ਸਗਲ, ਤਹਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਭਯੋ ਗੌਰਿ ॥ ਮੁਹਿਸੈ ਰੰਕ ਅਨਾਥ ਜਗ, ਭਟਕਤਿ ਫਿਰਤਿ ਕਰੋਰਿ ॥੪॥

ਸੇਵਿ ਖਾਲਸਹਿ ਕੀ ਸਫਲ, ਪੂਜਾ ਸਤ੍ਰਨ ਅਰਘ-ਪਾਦ ॥ ਦਾਨੁ ਮਾਨੁ ਸਨੁ ਮਾਨ ਕਰਿ, ਖੋੜਸਿ ਬਿਧਿ ਕਹੁ ਸ੍ਵਾਦ ॥੫॥

ਆਨ ਸੇਵ ਨਹਿ ਸਫਲ ਕਛੁ, ਈਤ ਉਤ ਪਰਲੋਕ ॥ ਨਿਹਫਲ ਸੇਵਾ ਤਿਸ ਬਿਨਾ, ਕਬੀ ਹਰਖ ਕਥਿ ਸੋਕ ॥੬॥

ਜਜਨ ਭਜਨ ਮਮ ਖਾਲਸਾ, ਖਾਲਸ ਪੂਜਬਿ ਜੋਗ ॥ ਦਾਸ ਗੋਬਿੰਦ ਫਤਹ ਖਾਲਸਾ ਦਰਸ ਪਰਸ ਮਿਟਿ ਸੋਗ ॥੭॥

ਮੇਰੋ ਇਸਟ-ਰੁ ਨੇਸਠਾ ਖਾਲਸਾ ਪੂਜਨ ਧਯਾਨੁ ॥ ਦਰਸਨ ਪਰਸਨ ਖਾਲਸਾ ਮੁਕਤਿ ਰੂਪ ਸਤਿ ਜਾਨੁ ॥੮॥

“ਆਤਮ ਰਸ ਜੇ ਜਾਨਹੀ, ਸੋ ਹੈ ਖਾਲਸ ਦੇਵ ॥ ਪ੍ਰਭੁ ਮਹਿ, ਮੋ ਮਹਿ, ਤਾਸ ਮਹਿ, ਰੰਚਿਕ ਨਾਹਿਨ ਭੇਵ ॥੧॥

ਰਹਾਉ” ॥ × × × ਅਸਟਕ ੧ ॥

